

MASARYK G. TAMÁS

A HÁBORÚ UTÁN A BOLSEVIZMUSRÓL

FORDÍTOTTÁK:

Dr. SZEPESSI MIKSA és Dr. PAPP DEZSŐ

SZERZŐILEG ENGEDÉLYEZETT KIADÁS

KÖNYVNYOMDA LAPKIADÓ ÉS IRODALMI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG
KOSICE. 1925.

A Masaryk művek magyar kiadásának keletkezése.

A Masaryk-művek magyar kiadásához Hozzá tartozik annak keletkezési története is. Egyik régebb kihallgatásom alkalmával megemlítettem az elnök úrnak, hogy bár művei csaknem a világ összes nyelvén megjelentek már, még magyarul, tehát a köz-társaság területén élő jelentős kisebbség anyanyelvén nem kerültek nyilvánosságra. Az elnök úr maga is sajnálatát fejezte ki e körülmény fölött és örömmel látta volna, ha munkáinak legalább egy része magyar nyelven is megjelenne. Megkért, vállaljam a magyar nyelvű kiadás sajtó alá rendezését. E megtisztelő megbízást annál nagyobb örömmel vállaltam, mivel meggyőző-désem szerint magyarnyelvű honfitársainknak csak szolgálatot tenet az, aki korunk egyik legkiválóbb bölcselőjének műveit saját anyanyelvükön közelebb hozza hozzájuk Mert Masaryk nemcsak államfő, hanem korának legértékesebb tudósai közül való, akinek művei önmagukban, szerzőjüknek minden politikai méltóságán túl, az emberiség felbecsülhetetlen kincsei közé tartoznak

Főtörekvésem abban állott, hogy abból a rengeteg sok munkából, amelyet Masaryk alkotott olyan összeállítást találjak, amely a politikust, filozófus és a tudóst is egyszerre megmutatja nekünk. E célból az elnök úr magántitkárához és könyvtárának vezetőjéhez Skrach K. Vasil úrhoz fordultam, aki lekötelező szívességgel segített munkámban A vele való megbeszélések eredményeképpen három munkáját választottuk ki Masaryknak, amelyek a fenti szempontok figyelembe vételén kívül is aktuálisak a magyar közönség számára. — így határoztuk el, hogy az „Az új Európa” „A humanitas eszményképei” és „Szlávok a háború után” című könyvek kerülnek kiadásra. Az elhatározástól a megvalósításig azonban hosszú volt az út. Eme már évekkel ezelőtt megérlelt és kidolgozott terv csak számos akadály leküzdése után ölthetett testet E helyen legelső sorban mindazoknak

mondok hálás köszönetet, akik munkájukkal segítettek tervem megvalósításában: Skrach titkár úron kívül dr. Radl professzornak, dr. Szepessi Miksának, Dobby Bálintnak és dr. Papp Dezsőnek,

Midőn e műveket a magyar közönségnek átadjuk, arra kérjük őket, hogy olyan megértéssel fogadják, mint amilyen ügybuzgalommal és áldozatkészséggel mi annak létrehozásán fáradoztunk.

Prága, 1923. május havában.

Dr. Rév Béla.

SZLÁVOK A HÁBORÚ UTÁN

1. Első pillantásra világos, hogy a legtöbb politikai változást a világháború a szláv népeknek hozta. A háború előtt négy szláv állam volt: Oroszország, Szerbia, Bulgária és Montenegró; a háború után az első három lényegesen megváltozott, Montenegro megszűnt és ezen felül két új szláv állam keletkezett: Csehszlovákia és Lengyelország. Emellett egyes szláv részek félig lettek függetlenek: Ukrajna autonom alkotó része lett Oroszországnak, csakúgy, mint Podkarpatska Rus Csehszlovákiának; Kelet-Galicia sorsáról még nem történt végleges döntés. Az egyetlen, bár a legkisebb szláv nép, a lausitzi szerbség nem szabadult föl és Németország uralma alatt maradt; jugoszláv töredékek élnek Olaszországban, Ausztriában és Görögországban, a kisoroszkok egyrésze Romániában, a szlovákok egy része Magyarországon; Ausztriában tekintélyes cseh kisebbség: él, Németországban elenyészőbb cseh és lengyel kisebbség. Szláv államokban is vannak szláv kisebbségek: Lengyelországban kisoroszkok és oroszok (kevés cseh és szlovákok), Csehszlovákiában kisoroszkok és lengyelek, Jugoszláviában bolgárok.

Jelentős változás történt a szláv államok belső összetételében, különösen Oroszországban. A cári Oroszországból köztársaság lett, még hozzá kommunista köztársaság. Csehszlovákia és Lengyelország szintén köztársaság, monarchikus államformája maradt Szerbiának (Jugoszlávia) és Bulgáriának. Oroszországot területi változás is érte: a háború előtt Európának 54.5 százaléka volt, most pedig csak 40.2 százaléka. Bulgária kisebb lett mint a háború előtt.

2. Ma is gyakorta hallani, hogy a világháború a szlávoknak a germánok ellen vívott háborúja volt. A háború Szerbia miatt tört ki és így Németország meg Ausztria részéről Oroszország ellen irányult; de Anglia, Amerika, Olaszország, Románia, Japán és a többiek háborús elhatározása nem a szlávságra való tekintettel alakult ki. Belgium német megszállása sodorta Angliát a szövetség oldalára és a német hadviselés módjai vezették Amerika elhatározását. Olaszország

kezdetben nem harcolt Ausztria ellen, Románia népének egysítéséért fogott fegyvert. Egyáltalában nem lehet azt mondani, hogy a háború a germánok és szlávok harca volt. Bulgáriától eltekintve, amely a németekkel tartott, román és germán (angolszász) népek vettek részt a Németország elleni hadjáratban. Nemcsak a szlávok, hanem az egész világ fenyegetve érezte magát a németektől. A szlávok kétségtelenül nem voltak vezető és elhatározó tényező.

Már Herder, majd utána Kollár és mások megjósolták Németország és a germán faj összeomlását és a szlávok fel-törekvésének korszakát várták. Meg kell adni, hogy a háború meg is hozta a szláv népek politikai függetlenségét és eredményes kifejlődésének lehetőségét; másrészt azonban joggal kétségbe lehet vonni azt, vajjon Oroszország helyzetének kialakulása fejlődést jelent-e. Számításon kívül nem hagyható az sem, hogy Németország vereségét nem tekinthetjük összeomlásnak, végleges összeroppanásnak; a katonai alulmaradás még jótékony hatással lehet a németekre és az oroszokra; - a háború hatásai és egész jelentősége a benne résztvett népekre olyan fontos, hogy Herder és Kollár jóslatait csak megfelelően tartózkodó kritikával fogadhatjuk.

3. A háború direkt és indirekt utón nagy következtésekkel járt, amennyiben három nagy monarchikus állam megdőlt, illetve átalakult: Oroszország, Porosz-Németország és Ausztria-Magyarország. Európai Törökország sorsa hasonló irányban alakult. Európa legnagyobb részében megdőlt a régi rendszer. Ezek a magjában abszolutisztikus országok földrajzi szomszédságban voltak egymással és nagyjából az úgynevezett Keletet, jobban mondva Kelet-Európát alkották és Ázsia nyugati részét, amely kulturális és politikai tekintetben már ősidőktől fogva szorosán egybefüggött Európával. Németország valójában túlnyomó részben a nyugatra támaszkodik, de keleti részében a Kelethez tartozott és politikailag Ausztriával (és Törökországgal) egységet alkotott.

Az abszolút monarchiák bukásával a szláv népeken kívül a német és orosz uralom alatt élő kis népek is felszabadultak? Felhívtam már a figyelmet a kis népek zónájára, amely az Északi Jegestengertől egészen a déli Kréta szigetéig terjed. Európa politikai tekintetben teljes határozottsággal, jelentős részében pedig kulturális szempontból is három részre oszlik. Nyugaton van öt nagy nép és állam: Anglia, Franciaország,

Németország, Olaszország és Spanyolország; kis nép és kis-állam kevés van nyugaton (három állam: Portugália, Belgium, Hollandia, — népek: portugálok, hollandok, flamandok, kelta és baszk töredékek); Keleten van a nagy Oroszország és a középben a kis népek és mostantól kisállamok egész sora: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia, Észtország, Lettország, Litvánia, Lengyelország, Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia, Görögország, Bulgária, Magyarország, Albánia. E népek közül a világháború révén fölszabadultak: Finnország, Lettország, Észtország, Litvánia, Lengyelország és Csehszlovákia; megnagyobbodtak Románia, Jugoszlávia és Görögország.

Ukrajna, Fehéroroszország és valójában Litvánia helyzete is még nem végleges. (A lappföldi töredék Skandináviában számításba sem jöhet.)

4. Sorra veszem az egyes szláv népeket és államokat, még pedig Csehszlovákiával kezdem, mert hiszen ennek a viszonyait természetesen jobban ismerem, mint a többi szláv államokéit. Csehszlovákia viszonyainak ez az ismertetése megkönnyíti a többi szláv államok helyzetének ismeretét, mert hiszen sok hasonlóság van közöttük.

Csehszlovákia a régi cseh (nagyomorva) állam felújítása; eredetileg a csehek és szlovákok egységet alkottak, de a magyarok Pannónia megvételeivel a szlovákokat uralmuk alá hajtották. A csehek és szlovákok egy nép és egy nyelvük van. Minthogy a csehek szabadabban éltek, nyelvüket jobban és intenzívebben fejlesztették ki, mint a szlovákok. Így történt, hogy a szlovákok megőrizték a régibb nyelvjárást, amelyet irodalmi nyelvnek is használnak. Nyelvkérdésről a csehek és szlovákok között nincs és nem is lehet szó.

Csehszlovákiának az a különös helyzete van, hogy jelentős kisebbségeket, főleg németeket foglal magába. A németek mellett tekintélyes Szlovenszkóban a magyarok arányszáma, van azután egy kevés lengyel, nagyszámú kisorosz (ruthén) ugyanott (az autonóm Podkarpatska-Rus kisoroszi mellett). Az államnak ez a nemzeti tagozódása arra a vitára vezet, vajjon Csehszlovákia nemzeti vagy nemzetiségi állam. A csehek az előbbit hangoztatják, a németek és a többiek az utóbbit. Gyakran alkalmazzák azt az ethnikai fikciót is, hogy a szlovákok merőben elütő nép a csehektől és így a csehszlovák államnak alig van egységes (cseh) szláv többsége. Ez, amint

mondám, csak fikció, amelyet Csehszlovákia ellen tárgyilagosságot nélkülöző politikai polémiákban használnak. Mindenesetre tény és pedig fontos tény az, hogy Csehszlovákiának jelentékeny német kisebbsége van, amely Németországgal szomszédos és ezt a kisebbsége meg kell nyerni az állam számára.

A cseh államot eredetileg csehek alapították és a csehszlovák állam mai felújítása csehek és szlovákok műve. Csehország németei a háború idején és annak befejezése után is a szövetségesek ellen foglaltak állást és elleneztek a csehszlovák állam megalakulását; azokban az ősrégi időkben pedig, amikor a cseh állam keletkezett, nem éltek az országban. Cseh oldaltól ezért szokták felhozni, hogy a németek telepések voltak, amivel azt a tényt akarják megerősíteni, hogy az államot a többségben lévő szláv lakosság alapította és az mint szláv állam állott fönn; ez a tény egyúttal a szláv nép államalkotó erejét bizonyítja, amelyet számos német történetíró és politikus igyekszik kétségbevonni. Egyidejűleg arra is rámutatnak, hogy a németek a cseh államot mindig elismerték, megelégedve a nekik juttatott egyenjogúsággal. A német kisebbség sem a háború előtt, sem a háború idején nem törekedett arra, hogy a cseh államot darabokra tépje, mégha az utóbbi időben a cseh államnak folytonosságát Ausztriában (történeti államjog) nem is volt hajlandó elösmerni (előbb elismerte ezt a folytonosságot).

A nemzetiség és a nyelv problémája nagyon komoly és a gyakorlati megoldás nehézségekkel jár. A probléma így hangzik: Hogyan lehet egységes államot alapítani, egységeset politikai és közigazgatási tekintetben? Csehszlovákiának megvan a maga unifikációs minisztériuma, amelynek a törvényhozás egységesítésével kell törődnie, mert a cseh országrészekben osztrák törvények vannak érvényben, míg Szlovenszón és Podkarpatska-Rusban a magyar törvények az érvényesek.

Nemzetközi szempontból különleges feladatok várnak Csehszlovákiára, mert a szó valódi értelmében földrajzi szive Európának. Politikai határai Németországra, Ausztriára, Lengyelországra, Kisoroszországra és Magyarországra támaszkodnak. Kisebbségei: a németek, magyarok, lengyelek és kisoroszkok a szomszédos népek részei. (A román kisebbség Podkarpatska-Rusban jelentéktelen, mindössze egynehány falu.)

Az új életre keltett állam Szlovenszkóban és Podkarpatska-Rusban súlyos kulturális feladatok előtt áll. A magyarok ugyanis elnyomták ottan minden nemzeti iskolát és irodalmat. Különösen Apponyi 1907-es iskolatörvénye volt az, amely minden szlovák iskolát megszüntetett, mert a megmaradt néhány száz felekezeti iskola csak a nevében volt szlovák. Ma Szlovenszkóban több mint 2600 új szlovák népiskola működik, több mint 80 polgári iskolája, 30 középiskolája van és egyetemének is le vannak rakva már az alapjai.* Podkarpatska-Rusban is van már közel 700 népiskola, emellett polgári és középiskolák, óvodák; a köztársaság az iskolák alapítása mellett gondoskodik ennek az elhanyagolt területnek egészségügyi feljavításáról is (állami kórházak épülnek, a járványos és népromboló betegségek leküzdésére akciók vannak folyamatban, stb). Túlzás nélkül mondható, hogy a csehszlovák kultúrpolitikának ez eredményeihez az Új-Európában kevés hozzá mérhető akad. A cseh nép az osztrák elnyomás alatt széleskörű kulturális törekvéseivel tünt ki és az új életre kelt állam iskolapolitikáját ugyanez a szellem fűti. Morvaország is megkapta a maga egyetemét.

Az egyes nemzetiségi kisebbségeknek megvannak az iskoláik. A németek számuknak és műveltségüknek megfelelően kaptak egyetemet, két műegyetemet, egy mezőgazdasági főiskolát (amelyet a köztársaság alapított), stb.

Mélyenszántó belső reformokat az iskolaügy és a nevelés terén Csehszlovákia eddig még nem kezdeményezett.

Csehszlovákiában erős a vallási mozgalom. A politikai szabadság újjászületésével új lendületet nyert a Habsburgok által elnyomott, reformációra törekvő huszitizmus. A csehszlovák egyház megteremtése, amely néhány százezer hívőt számol, a legvilágosabban mutatja a huszitizmus ható erejét.

A protestáns kisebbség, amelynek egyházi keretei közt Ausztriában a huszitizmus és a testvérek közössége fentartotta magát, az osztrák uralom alatt lutheránusokra és reformátusokra (kálvinisták) oszlott; a forradalom után egyesült és jelentős erősítéseket kapott az átlépő katolikusok révén. A legutóbbi időben hasonló mozgalom mutatkozik az angol és amerikai unitáriusoknál. Az idegen egyházak, mint a baptisták, methodisták és mások, ma szabadon jöhetnek országunkba.

* Szlovenszkóban kevés szlovák tanár és tanuló volt; az iskolák ennél fogva a cseh országrészekből kaptak tanárokat és tanítókat.

Tekintélyes a spiritiszták száma (állítólag 300.000-re te- szik őket), a felekezetenküliek száma, akik egyházukat ott- hagyták, még sokkal nagyobb, főleg a munkásság körében.

Szlovenszkóban szintén jelentékeny protestáns kisebbség van, amelynek kezdetei szintén a huszita reformációig nyúl- nak; a szlovákok többsége katolikus. A vallási huszita moz- galom Szlovenszkóban alig érezhető; Podkarpatska-Rusban (az egyesült egyházban) mintegy 40 községben pravoszláv mozgalom jelentkezik.

Szlovenszkónak és Podkarpatska-Rusnak a cseh anya- országokkal való egyesítése következtében lényegesen meg- nőtt a zsidók száma. A zsidóságban elég erős cionista és nem- zeti mozgalom figyelhető meg; Podkarpatska-Rusban, sőt Szlovenszkóban is a zsidóság többsége az orthodoxiához huz, csakúgy mint Lengyelországban és Oroszországban.

Vallási és egyházi tekintetben Csehszlovákiában szem- mellátható mozgalom van, de ez lényegesen különbözik a többi szláv népekétől, amelyeknél a múltban és ma is a vallás és az egyházi hovatartozandóság egyúttal nemzeti jelleget ölt. A szerbek pravoszláv hite ellen irányult az izlám és az osztrák katolicizmus minden törekvése, a túlnyomó részben katholi- kus lengyelek szemben állottak vallásuk következtében a pra- voszlávokkal és protestánsokkal, tehát az oroszokkal 'és a né- metekkel. Oroszok és pravoszláv hit egyet jelentett. A csehek- nél a huszizmus és a testvérek közössége volt a nemzeti egy- ház, amikor a lakosságnak csak egytizede maradt katolikus. A Habsburgok által vezetett erőszakos ellenreformációt és visszakatholizálást csak az 1918-ban bekövetkezett átalakulás tehette jóvá és a csehszlovák egyház azóta programszerűen arra törekszik hogy reorganizálja az egykori nemzeti egyhá- zat Minden bizonnyal: az egyház nemzeti jellegét nemcsak a hívők nyelve hanem főleg a benső tulajdonságok határoz- zák meg Szlovenszkóban egy bizonyos fokig a lutheránus egyház volt a nemzeti a kálvinista magyar protestantizmussal. Komoly és súlyos gazdasági problémák foglalkoztatják Csehszlovákiát. A régi Ausztria iparának több ágában cseh volt; ma pedig, miután a cseh államnak csak 14 millió lakosa van (a régi Ausztria-Magyarország 51 milliójával szemben), a csehszlovák iparnak új piacokat kell keresnie, mert a bel- föld felvevőképességéhez mérten nagyon is erős. Ennek kö-

vetkeztében Csehszlovákia a nyugati ipari országok sorába lép és exportjával természetesen főleg a Kelet felé törekszik.

A csehszlovák mezőgazdaság a fejlődés magas fokán áll és egykönnyen olyan helyzetet teremthetne, hogy az állam egész lakosságát elláthassa kenyérrrel és hússal. A csehszlovák állam kiterjedt földreformot kezdeményezett, mert a cseh országrészek, hasonlóképpen Szlovenszko és Podkarpatska-Rus latifundiumos országok voltak. Ezek a latifundiumok világosan utalnak a régi Ausztria-Magyarország arisztokratikus berendezkedésére és a szláv népeknek a németek és magyarok által történt elnyomását mutatják. A cseh országrészekben az erőszakos ellenreformáció során bekövetkezett birtokelkobzások csak növelték a földtulajdon arisztokratikus egyenlőtlenségét.

A gazdasági és politikai konszolidáció megköveteli a közlekedési eszközök alapos megjavítását. Ausztria és Magyarország a vasutakat egyoldalúan Bécs és Budapest központtal építették ki, ezeket tehát nekünk tranzverzális vasutakkal kell kiegészítenünk, hogy olyan területeket összekössünk, amelyek egymástól feltűnően messze eső négyszögeket alkotnak. Különös figyelmet kell fordítani folyóinkra, elsősorban az Elbére és a Dunára és velük egybefüggő folyókra. Összekötő csatornákra is szükség van.

A gazdasági fejlődéssel szorosan összefügg a politikai pártok kialakulása, főleg pedig a szocializmus és agrarizmus térhódítása. Nyomban a forradalom utáni első kormányban többségük volt a szocialistáknak (a marxistáknak és nemzeti szocialistáknak). De a további fejlődés során, főképpen pedig azért, mert az orosz bolsevizmus behatásai következtében szakadás állott be a szociáldemokráciában, a munkásság és a szociáldemokrácia befolyása gyöngült. A szocialista pártok mellett az agrárpárt a legerősebb; ez megfelel annak a ténynek, hogy a köztársaság felerészben iparúzó, felerészben mezőgazda. A forradalomban a katolikus párt is megerősödött (bizonyosságául annak, hogy a Habsburg-gyámkodás az egyháznak is keveset használt) Az utolsó sorban áll a nemzeti demokrácia, a burzsoázia pártja amelyben döntő szerepe az intelligenciának van oly erős kapitalizmus (nagytóke), mint amilyen a nyugati országokban van nálunk eddig még nincsen.

5. Lengyelországnak szintén feladata a politikai és közigazgatási egység megteremtése. A lengyel nép nagyon is szét

volt forgácsolódva, porosz, osztrák és orosz részekre oszlott és ezekben a legkülönbözőbb törvények és szokások vertek gyökeret. Ezzel szemben mindegyik részen erős nemzeti öntudat élt és a vágyakozás az egység után, amit csak erősített a forradalmi hagyomány és Napoleon idején folytatott kísérletezések az önállóság kivívására.

Lengyelországban is tekintélyes kisebbségek élnek, de ezeknek egészen más a természetük, mint Csehszlovákiában. Általában hangsúlyozni kell, hogy minden kisebbség és minden nemzeti kérdés egészen különleges, különálló tartalma van és ezért önállóan kell megítélni és megoldani.

Lengyelországban igen fontos szerepe van az egyháznak és a mai helyzet jellemzésére elegendő az az adat, hogy a mai Lengyelországban csak körülbelül 60 százalék katolikus és 40 százalék nemkatolikus él: pravoszlávok, protestánsok, zsidók, tehát kisoroszok, oroszok, németek, stb. (ez a becslés még a népszámlálás előtti időből való).

Lengyelország határa nyugaton és délen Németország, Csehszlovákia és Románia; északon és keleten az oktrojált államok: Litvánia, Lettország, Fehérország és Ukrajna. Az egyes szomszédoknál a vallás jelentős szerepet játszik. A litvánok katolikusok, a lettek és a németek protestánsok, stb.

A németekhez való viszony megértéséhez tudni kell, hogy a lengyelek az északnémetekkel szomszédosak; Csehszlovákia szomszédságában észak- és délnémetek laknak, a szlovének és horvátok közelében csak délnémetek. Az észak- és délnémetek közötti különbségnek mindig megvolt a maga bizonyos politikai jelentősége. Az oroszok, szerbek és bolgárok szomszédságában nem élnek németek. A régi Oroszország politikai (állami) határa Porosz-Németországra támaszkodott és német gyarmatai is voltak.

Lengyelország és Németország új viszonyának megítélésénél érdekes közleményekre utalhatunk, így pl. Hermann Koetzschke könyvére, amelynek „Die deutsche Polenfreundschaft” a címe és annak a bebizonyításán fáradozik, hogy Lengyelország és Németország között rendesen barátságos kapcsolatok állottak fenn. Ilyen hang azonban kevés akad; ezzel szemben sok és befolyásos ellensége van a lengyeleknek, akik a régi módszer szerint azt szeretnék, ha a németek a keletet, (illetve délkeletet) gyarmatosítanák. Ez elsősorban Lengyelországra és Csehszlovákiára vonatkozik.

A lengyel kisebbségekkel bizony nehézségek vannak amiatt is, mert az ukrán kérdés és hasonlóképen Litvánia és Fehéroroszország kérdése még nincsenek szabályozva

Lengyelország gazdasági nehézségeinek szintén megvan a maguk különleges jellege. Sokat lehet ebben a háború szám-lájára írni, amelynek súlya alatt Lengyelország nagyon szenvedett. Az ország javarészen mezőgazdasági jellegű, ipar csak egyes központokban és főleg nyugaton van; a lengyel ipar is arra fog törekedni, hogy a Keleten találja meg piacait (már Oroszország uralma alatt is Oroszország és Szibéria felé gravitált Orosz-Lengyelország ipara). Széntelepei igen gazdagok. Danzigon keresztül szabad kijárata van a tengerre.

6. A délszlávok számára, akik nemzeti és nyelvi tekintetben egységesek, szintén nagy probléma a politikai és közigazgatási unifikáció. A délszlávok voltak minden szláv nép között a legjobban szétaprózva; ma Jugoszláviában szerb, montenegrói, magyar, osztrák és török törvények vannak életben. Kisebbségei, amelyek aránylagosan kevesebb számmal vannak: a magyarok, németek, románok, olaszok, albánok, törökök, bolgárok.

Politikai szempontból igen fontos a különbség az egyesített állam pravoszláv (szerb) és katolikus (horvát és szlovén) részei között; a horvátok és szerbek régi viszálya az új nemzeti államban is folytatódik. A probléma ugyanaz, mint mást: egyensúlyba hozni azokat a törekvéseket, amelyek a centralizmus részéről egységet, másrészt adminisztratív szempontból autonómiát kívánnak, szóval politika és közigazgatás között.

Jugoszláviának nagyon sok szomszédja van: németek, magyarok, románok, görögök, bolgárok, olaszok, albánok, törökök; nyugaton az adriai tengerpart határolja.

Kimondottan agrárország és az átmeneti időben ez az egységesítés előnyére szolgál. A közlekedési eszközök kiépítése nagyon fontos feladat nemcsak a közigazdaság szempontjából, hanem a kiterjedt területek egybefoglalása céljából is. Jugoszláviának az Adriai tenger is rendelkezésére áll, amelynek a kikötőit azonban előbb ki kell építenie; egész sereg és igen alkalmas kikötője van.

7. Bulgária viszonyai sokkal egyszerűbbek mint Jugoszláviáé. Nemzeti kisebbségei vannak, főleg törökök. Szomszédai a szerbek, románok, görögök, törökök. Legfontosabb Szer-

biához való viszonya. A két szláv nép között a világháború előtt Macedóniáért nagy harc folyt; Bulgária csatlakozása a központi hatalmakhoz a rossz viszonyt kiélezte. De egyre több hang emelkedik mindkét részen, hogy a bolgároknak és szerbeknek meg kell egyezniük és arról is beszélnek, hogy a két államnak könnyen szövetségre lehetne lépnie. A délszlávok egyesítése ezzel betetőzést nyerhetne.

Gazdasági tekintetben Bulgária túlnyomó részében Szerbiához hasonlóan földműveléssel foglalkozik; ez is megkönnyíti a két nép közeledését. Bulgáriának tengere van (Fekete), de ez kevésbé alkalmas céljaira, mint az adriai a jugoszlávoknak. Nagy fontossága van a Dunának, amely Romániára és Jugoszláviára nézve is igen nagy jelentőséggel bír.

8. Oroszország a háború és forradalmak, főképp az elsietett háború révén valamennyi szláv állam közül leginkább megváltozott. Területében, amint láttuk, megcsonkult; az országszélen lakó népek, különösen a nyugatiak, elszakadtak Oroszországtól és önállóságot nyertek. A legmélyrehatóbb változást azonban az idézte elő, hogy a cári abszolutizmust köztársaság, még pedig minden izében kommunista köztársaság váltotta fel. Oroszország az első szocialista állam nemcsak Európában, hanem az egész földkerekségen és ezáltal az egész világ érdeklődését fölkelte.

Oroszországot (az európai) Finnország, Észtország, Lettország és Románia határolja. Ukrajnához és Fehéroroszországhoz viszonya még tisztázatlan; ugyanez áll a Kaukázus népeire és államaira.

A háború előtt Oroszország évszázadokon keresztül közvetlen szomszédságban élt Porosz-Németországgal; dacára a háborúval járó változások, a poroszokat területileg elválasztották Oroszországtól, Oroszország viszonya a poroszokhoz, illetve Németországhoz mégis a legfontosabb, különösen gazdasági szempontból. Az agrár Oroszországot az iparúzó Németország látja el ipari termékekkel; a közvetlen kapcsolatot megkönnyíti a tenger úgy, hogy a határszéli államokon át való transito-forgalom mellőzhető.

Mikor Németország és Oroszország a bresztlitovszki békét megkötötték, a „Morningpost” című angol napilap a következőket írta: „A szlávok német járomba kerülnek, ez a német-orosz béke lényege.” Ez időtől kezdve a nyugatot állandóan foglalkoztatja az a lehetőség, hogy Németország gazdaságilag

megszállja Oroszországot. A németek maguk igen szorgalmasan foglalkoznak Oroszországgal. A német publicisztikának főleg az a része érdemel figyelmet, amely hangot ad annak hogy az orosz barátságtól főleg Kelet-Poroszország megerősödése várható; így pl. Karl Fischer műve: „Das ostpreussische Problem”, továbbá A. v. Batocki könyve: „Ostpreussens wirtschaftliche Lage vor und nach dem Weltkrieg.” E pillanatban, midőn e sorokat írom, érkezik a hír a genuai orosz-német egyezményről.

Oroszországnak, amely a háborúban és a forradalomban annyit szenvedett, nagy szüksége van a gazdasági megújulásra, mezőgazdasági és ipari téren egyaránt. Oroszország rá van utalva a nyugati tőkére, a nyugati mérnökök, munkások, kereskedők, stb. segítségére.

Hasonlóan fontos és jelentős a kulturális feladatok megoldása, hogy az analfabéták magas arányszámát el lehessen tüntetni és kulturnívó általában emelkedjék. Kétséges, vajjon az orosz pravoszlávegyház képes lesz-e és mily mértékben arra, hogy a nép kulturális fölemelésében segédkezzék. Az orosz egyház eddig túlhajtott transzcendentalizmusnak hódolt, a nép aktív nevelésében figyelemreméltót nem mutatott. Ez a transzcendentalizmus az egyházak a cárizmus rabszolgájává súlyesztette; a forradalom ezen csak annyit javított, hogy az egyház visszatért a Péter idejéből való patriarchális rendszerhez és a bolsevikiek által üldözött lelkipásztorok révén közelebb jutott a muzsikok tömegéhez.

A bolsevizmusról ebben az összefüggésben csak néhány szót, csak annyit, amennyi annak a kérdésnek a megvilágítására szolgál, hogy a bolsevizmus szláv jelenségnek tartják. Az orosz bolsevisták önmagukat tartják valódi és egyedül igazi marxistáknak; forradalomba mentek és magukhoz ragadták a hatalmat abban a véleményben, hogy forradalmuk nyomán Marx elmélete szerint megvalósítják Oroszországban a kommunista rendszert, amiben a Nyugat követni fogja Oroszországot és a kapitalizmussal le fog számolni. Azt hiszem, hogy azok a soha meg nem szűnő viták, amelyeket e részben szocialisták és nem-szocialisták folytatnak, a kérdést már lényegesen tisztázták. A bolsevizmus úgy elméletben, mint gyakorlatban, nem marxista. A bolsevizmusban kétségtelenül vannak; egyes marxista elemek de sokkal inkább keveréke a blanquifismusnak, szindikalizmusnak és anarchikusnak; sokkal inkább

Bakunint követi, mint Marxot. Folytatása az orosz nihilizmusnak, még pedig a terrorista nihilizmusnak. Teljesen orosz gyártmány, egy szervezetlen fejlődés eredménye, amelyet a legradikálisabb nyugati eszméknek az orosz egyház által állandósított stánszár világfelfogásra gyakorolt hirtelen hatása idézett elő. A bolsevik a feuerbach-i materialista és atheista eszméktől fölzaklatott és megkötyagosodott orosz szerzetes. A félműveltség volt a régi Oroszország ostora, ez korbácsolja most Szovjet-Oroszországot is. Az a nép, amely többségében analfabéta, nem lehet marxista, szocialista és kommunista, legfeljebb csak papíron. De az, hogy éppen egy műveletlen és félművelt népet perzselt meg a bolsevista utópia lángja, annál inkább érthető, mert hiszen ezt a népet a háború és a forradalom borzalmas anyagi és erkölcsi romlásba sodorta. Bizonyára hasonló okokból jelentkezett a bolsevizmus más szláv népeknél is, ha szelídebb formában, így a jugoszlávoknál, a bolgároknál, Csehszlovákiában. Ahogyan Oroszországban a háború idézte föl a bolsevizmust, hasonló módon történt Németországban és Magyarországon is; olyan államokban lépett föl, amelyek a háborút elvesztették és a háborúban sokat szenvedtek. Már ez magában véve is intő bizonyosság arra, hogy az orosz bolsevizmus az emberi fejlődésnek nem az a végleges stádiuma, amelyet Marx várt és amelynek bekövetkezését az egész történeti fejlődés organikus csúcspontjául jósolta. Ezek szerint az is világos, hogy a bolsevizmus nemcsak Oroszországban lépett föl, aminek következtében nem is lehet a maga alapvető teljességében orosz és szláv; csak annyi igaz, hogy az orosz bolsevizmusnak megvan a maga sajátos jellege.

Az úgynevezett proletárdiktatúra nem más mint egy jelentéktelen kisebbség abszolutisztikus uralma; a bolsevikiek, akár akarják, akár nem, tulajdonképpen a cári abszolutizmust folytatják.

Politikai és közigazgatási részben az orosz bolsevizmus fennállásának rövid ideje alatt elég gyors változásokon ment keresztül. A forradalom megdöntötte a centralista cári szervezetet és Oroszország szerte hullott egyes egymástól független közösségekre. A bolsevizmusnak korán gondja volt a központosításra. Oroszország ma több-kevesebb önállósággal és autonómiával bíró államok és territóriumok (összesen 25 ilyen van: Ukrajna, Kazán, stb.) szövetsége. Az óriási birodalom „gy. mezőgazdasági jellegében annál könnyebben bomlik fel.

egy-egy önmaguknak élő egységekre. Oroszországnak ez a hiányos egysége már a régi időkben és most a háború után is lehetővé tette egyeseknek, akik politikai és katonai hatalom fölött rendelkeztek, hogy előbb a részek, majd az egész birodalom fölött magukhoz ragadják a hatalmat.

Hasonló módon gyors változás mutatkozott a bolsevizmus gazdasági politikájában, amennyiben egyre jobban és jobban tér vissza a kapitalizmus és az individualizmus rendszeréhez.

Az a kérdés, hogy az oroszok és általában a szlávok mennyiben hajlamosak a kommunizmusra, igen bonyolult és nem egykönnyen bírálható el. A szovjet-kommunizmus szigorú mértékkel mérve legfeljebb államkapitalizmus és tulajdonképpen negatív kommunizmus, vagyis közös nyomor és szenvedés; Marx és minden kommunista tanítása szerint a kommunista rezsimnek magasabbfokúnak kell lennie mint a kapitalista rendszer volt és ennek következtében gazdasági és szociális tekintetben kiadósabbnak kell lennie. Ez a szovjetrendszerrel nem mondható el. A szovjet uralmának gazdaság részében is inkább anarchista mint demokrata jellege van, hasonló ahhoz az anarchista kommunizmushoz, amely a cárizmus idején a forradalmi emigrációnak szervezetében uralkodott.

A huszita táboríták Csehországban a kommunizmust is bevezették; de ez az apostolok tetteinek tanításain alapuló vallási kommunizmus volt. Akkoriban a politikai és gazdasági széttagoltság a táboríták helyi jellegű és rövid ideig tartó kísérletezését szintén megkönnyítette. És ez a vallási kommunizmus akkoriban megvolt nemcsak a cseheknél, hanem a németeknél (neofíták) is sőt ma is megtalálható az Egyesült Államokban. A mai szovjetrendszer egészében inkább egy alacsony kulturális színvonalon álló nép politikai és gazdasági összeomlásának lehet tulajdonítani, mintsem valamely alapvető szláv tulajdonságnak, melyet eddig senki sem tudott szabatosan megállapítani.

Szovjetoroszország — amint látjuk — az anarchizmus jellegét mutatja; de az anarchizmust is a szláv jellem egyik tulajdonságának tartják. Eltekintve attól, hogy az anarchizmus a nyugati országokban is föllelhető (a kelta eredetű románoknál inkább, mint a németeknél), az úgynevezett szláv anarchizmust azokból a korviszonyokból kell megmagyarázni, amelyek alatt a szlávok éltek. Majdnem valamennyien aránylag gyorsan ju-

tottak idegen uralom alá; a közigazgatásban részt nem kapva és a politikai együttműködésből kizárva, természetesen nem rendelkeznek politikai és közigazgatási folytonossággal; ez áll a bolsevikiekre is, akik a forradalom útján jutottak hatalomra. A bolsevikiek magukon és az orosz népen szenvedik el annak a cári uralomnak bűneit, amely a népet nem tanította meg és nem szoktatta rá a politikai és szociális igazgatásra. Ehhez járul még a bolsevikiek téves ragaszkodása a történelmi materializmushoz, amelynek kedvéért az állam szervezetére és annak igazgatására súlyt nem helyeztek és azzal még csak elméletileg sem törődtek. Ez éppen a gyöngéje a marxista szocializmusnak a németeknél és mindenütt. Ebben mutatkozik valamennyi szláv népnél az, amit gyakorlati anarchizmusnak, jobban mondva államnélküliségnek lehetne nevezni; ez komoly hiányosság, amelynek tudatára kell, hogy ébredjen valamennyi szláv nép. A germánoknál mindenesetre, különösen a poroszoknál éppen az államnélküliség ellenkezője uralkodott, valósággal túlhajtott államiság (etatizmus), de ez politikai és kulturális szempontból elvetendő. Németország bukása éppen a túlzott államiság következménye.

Mindezek a problémák behatóbb és szabatosabb megvitatásra szorulnak; teljesen tudatában vagyok annak, hogy a szociológiai felismerés mai világánál nagy óvatossággal kell eljárni, ha a különböző népeknél mutatkozó politikai és szociális változásokat a feltételezett és némileg tartós nemzeti és faji sajátságok alapján akarjuk elbírálni.

9. Ukrajnát már említettük néhányszor; politikai helyzete és különösen Szovjetországhoz való viszonya tisztázatlan. Az ukrán problémánál a főszóly azon van, hogy mennyiben és mily mértékben teszünk különbséget Ukrajna és Oroszország között. Gazdasági tekintetben Ukrajna különbözik északi Oroszországtól, a földje sokkal termékenyebb (a háború előtt kivételre került orosz gabona nagyrésztében ukrán termés), van szene, vasa, petróleuma (a galíciai petróleumforrások kisoroszok-lakta területen vannak), van tengere. Éppen ezért törekedtek az oroszok északról az ukrán délvídek felé. Különbség van oroszok és ukránok közt jellem tekintetében is, csakúgy, amint más népek északon és délen lakó tagjai közt különbségek vannak.

A szlavisták és a nyelvtudósok között el nem döntött vita folyik a mai napig arról, vajjon a kisorosz nyelv más-e, mint

a nagyorosz, vagy csupán *egy* orosz nyelvjárás. Ezt a vitát természetesen nem csupán nyelvtani alapon lehet eldönteni; majdnem valamennyi népnél van irodalmi nyelv is, amelynek irodalmi túlsúlya a politikai túlsúlyal együtt alakult ki. Az ukrán irodalom az oroszhoz viszonyítva, ma még gyenge; Kiew, Ukrajna legnagyobb városa, orosz és bölcsője volt az orosz államnak.

A kisorosz nép szétterjeszkedik a szomszédos államokba, Oroszországba, Lengyelországba, Podkarpatska-Rusba és Romániába; számuk 40 millióra tehető. Innen ered Oroszország, Lengyelország, Csehszlovákia és Románia között a politikai probléma. A kisoroszok által lakott terület nem kisebb, mint Németország, lakosainak száma pedig több, mint Franciaországé.

10. A fehéroroszokra még nagyobb mértékben áll az, amit az ukránokról mondtunk, bár önálló nép és saját nyelve van.

Mindezekben és más hasonló esetekben a nyelvkérdésnek gyakran ott van különös jelentősége, ahol még sokoldalú és kiterjedt kulturális életről nem lehet szó. Épen ezeknél a népeknél és néptörödékeknél még a jelentéktelen nyelvi eltéréseket is szorgosabban megfigyelik és erősen ragaszkodnak sokszor csak helyi eltérésekhez. Másrészt nem lehet elvitatni, hogy valamely nép nyelvének (nyelvjárásának) önállósítása jó hatással van a kulturális kifejlődésre; Oroszországnak a mértéktelen centralizmus kulturális szempontból is ártott és ez volt az előidézője az ukránok autonomista kulturtörökvéseinek. A magyarok is megakadályozták az irodalmi cseh nyelv terjesztését és inkább a vulgáris szlovákot engedélyezték. Magától értetődik, hogy ez a nyelvi és kulturális autonomizáció politikailag gyengülést jelenthet; Németországban az irodalmi nyelvtől elütő igen sok tájszólás dívik, de megőrizte egységes és centrális irodalmi nyelvét; még inkább áll ez Franciaországra, amelyet politikailag is a centralizmus példaképének szoktak emlegetni.

11. Áttekintettük az egyes szláv népek helyzetét és most az a kérdés merül föl, mi bennük a közös és ez olyan tulnyomó-e, hogy szlávokról és szláváságról, mint organikus, kulturális és végül politikai egésze-ről lehet-e beszélni? Itt állunk a szlávizmus, jobban mondva a pánszlávizmus régi kérdésénél.

Az a tény, hogy a háború felszabadította és újjászervezte a szláv népeket, természetesen a pánszlávizmus kérdésé-

hez vezet. Vannak is egyes szláv népeknél politikusok és elméleti emberek, akik a szláv népeknek szláv, pánszláv politikát ajánlanak. Más oldalról viszont azt halljuk, hogy a pánszlávizmus a háborúban betöltötte a maga feladatát, elvégezte a munkáját. Diels, a német szlavista, ezt a véleményt hangoztatja a szlávokról kiadott könyvében. Diels meglehetősen elfogult a szláv népekkel szemben és osztja a hivatalos német nézetet a pánszlávizmusról, amely hajtóereje volt a régi Oroszországnak és általában a szlávoknak a világháború előtt és annak befejezése után is.

A szláv népek, ha mindegyiknek meg is van a maga saját és régi irodalma, annyi nyelvi közösséget őriztek meg, hogy maga a nyelvi rokonság közelebb hozza egymáshoz az egyes szláv népeket.

Ha összehasonlítjuk egymással a szláv, román és germán nyelveket, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a szlávok nyelvi tekintetben szorosabban együvé tartoznak, mint a germánok vagy a románok. Az egyik szláv könnyen megérti a másikat és ez jelentős előny az irodalmi és gyakorlati kapcsolatoknál, ítéletemet nem alapítom a nyelvtudás szakismertetére, hanem pusztán a szláv nyelvek és irodalmak gyakorlati tudására.

Földrajzi tekintetben a szlávok nem alkotnak teljes egységet, mert az északi szlávokat a románok és magyarok választják el a déliektől. Ámde ebből a szempontból a szláv vonatkozások semmivel sem rosszabbak, mint a románoké, vagy éppen a németeké. A szomszédi viszony igen élénk kapcsolatokat teremtett az egyes szláv népek között, sajnos azonban, nem kizárólag barátságosakat.

A szláv nép egysége bizonyos fokig adva van egyenlő színvonalú kultúrájuk révén, áll ez a gazdasági és szellemi kultúrára egyaránt. Csak a csehek (a szlovák már kevésbé) állanak közelebb kultúrfok tekintetében a nyugati népekhez.

Nehéz eldönteni, hogy e tényezők mellett mennyiben lehet az adott fizikai és szellemi, nemzeti és faji sajátosságokat figyelembe véve, benső rokonságról beszélni. Amennyire én látom, tudományos eszközökkel e téren semmi szabatosát nem állapítottak meg. Csak az a történeti tény áll meg, hogy a szláv népek a történelem előtti időkben teljes egészet alkottak, amely nyelvi és kulturális tekintetben lassan differenciálódott. A történeti időkben a szláv népek fejlődése inkább párhuzamo-

san történt, mintsem kölcsönös behatások révén. A szláv népek története jobbadán a szomszédos idegen népek: bizánciak, rómaiak, németek, finnek, tatárok és törökök befolyásának története.

Az a tény, hogy a szláv népek most felszabadultak és politikai újjászületésüket élik, a politikai pánszlávizmust nem erősíti. Minden szláv nép, külön-külön épen a felszabadulás következtében olyan újjászervezés! feladatok előtt áll, amelyekben a többi szláv népek támogatását csak nagyon szerény mértékben élvezheti. Mi, például, ipari termékeinkkel elláthatjuk Jugoszláviát. Lengyelországot, Oroszországot, Bulgáriát, de ugyanezt megtehetik a németek és mások is. Az adás-vevés feltételeit nem a nyelvi és nemzeti rokonság határozza meg. Kulturális segítséget is bőven nyújthatnak a nyugati népek. Ezzel szemben például Csehszlovákiának meg vannak a maga külön feladatai, amelyeknek megoldásában csak a saját értelmére, erejére és munkájára van utalva; itt van Szlovesznkó unifikálásának kérdése a cseh országrészekkel való barátság ápolása – valamennyi szláv feladat és adva van a saját államunkban. A lengyeleket az a nehéz probléma szorítja, hogy szabályozzák az oroszokhoz és kisoroszokhoz való viszonyukat és hasonlóképpen különleges szláv feladatok várnak az oroszokra és jugoszlávokra szomszédaikra és a kisebbségekre való tekintettel.

Egészen különleges és átmeneti jellegű szláv kölcsönhatást idézett elő az orosz összeomlás. Tekintélyes orosz emigráció él Csehszlovákiában, Jugoszláviában és Lengyelországban. Prágában orosz egyetem és orosz gimnázium keletkezett; felállítottak egy ukrán egyetemet is. Csehszlovákia a háború idején légiói révén is közelebb jutott Oroszországhoz. Nagyszámban élnek orosz emigránsok Németországban (Berlinben), Parisban, Rómában, sőt Angliában, Amerikában és úgyszólván mindenütt, ahol a nyugati népekkel való kapcsolatokat szilárdítják.

Kulturális tekintetben az oroszok és a többi szlávok, csak úgy mint a háború előtt, rá vannak utalva a nyugati népekkel való kölcsönösségre. Különös fontossággal bír a német néphez való viszony, a szomszédság és a kisebbségek miatt. Amit az északi szlávoknak Németország, ugyanazt jelenti a délszlávoknak Olaszország. A közelségnek, a szomszédságnak nagy befolyása van; ezek határozzák meg a gazdasági viszonyt is.

Ma például a valuta dönti el, hogy a szláv diákok, épenúgy mint a határszéli államok (Litvánia, stb.) diákjai Németországban olcsóbban élhetnék, mint Franciaországban, vagy Angliában. Mindennek következtében a német befolyás még a háború után is érvényesül a közeli és szomszédos szlávokra, dacára annak, hogy épen a háború minden szláv népnél megerősítette a francia, angol és amerikai befolyást.

A politikai pánszlávizmus politikai vezetésre szorul, természetesen a legnagyobb szláv népet illetné a vezetés. Oroszország jelenlegi széthulló állapotában erre a feladatra hosszú időkre, nemzedékeken át alkalmatlan; Oroszországban az összes haladó politikai pártok a hivatalos nacionalizmusnak ellenzéke, és így a nacionalisták vagy egyenesen a nacionalizmus ellenzői lettek, tőlük tehát a pánszláv politikára kevés hajlandóság várható. Konzervatív, vagy épen reakciós pártok pánszlávizmusát senki sem tarthatja kívánatosnak. Az oroszok után nagyságra a kisoroszok és a lengyelek következnek; Ukrajna teljesen előkészületlen a vezetésre, Lengyelország belső politikája pedig teljességgel kizárja a pánszláv politikát.

Ha a szláv népek belső helyzetét áttekintjük, arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy a pánszlávizmus hosszú időre — épenúgy mint a háború előtt — csak kulturális és erkölcsi hatalmat jelenthet. Kollár programja a szláv kölcsönhatásokról az új viszonyok között eleve nebb, mint az ő idejében volt.

Azt az ellenvetést lehetne tenni, hogy részleges pánszlávizmus ma is van — a kisántant és Csehszlovákia és Lengyelország közti ántánt. De a kisántantban benne van Románia is, Lengyelország és Csehszlovákia között pedig heves viszályok dúlnak. Vitás kérdések vannak a szerbek és bolgárok között és az egyes szláv államok keretén belül is vannak viszályok. Annyi azonban bizonyos, hogy a háború jelentékenyen előmozdította a szláv népek közeledését és a háború utáni helyzet a szláv államokat megértésre és kölcsönös támogatásra utalja. A német „Drang nach Osten” a pángermanizmus természetesen közelebb hozta egymáshoz a fenyegetett szláv népeket; a jövőben tehát az lesz a döntő hogyan fog a pángermanizmus alakulni milyen álláspontra helyezkedik a német nép a szomszédos népekkel és főleg a szlávokkal szemben.

A német pángermánok nehezen felejtenek; egyéneket és népeket a megszokás vezet és az átértékelés nehéz feladat;

még a háború után is ezt hirdetik: Szent Bismarck! (Minden német szent jelszava: Bismarck! - Deutschlands Erneuerung, V. 1921. augusztus, 471. oldal). Még a mérsékeltbb politikai pártok és irányzatok is kelet és délkelet felé irányítják a németek figyelmét; kiadjuk például a jelszót, hogy Németország legyen egy nagyobb Kelet vezető hatalma, vagy azt halljuk, hogy az Északi tenger és a Földközi tenger között élő népek kolonizátorai, szóvivői és kardforgatói a németek legyenek. Azt a jelszót is kiadták, hogy a háborúnak igen fontos, talán legfontosabb következménye az lesz, hogy bizonyos mértékben lehetővé teszi a németek és szlávok együttműködését. A német „Drang nach Osten” – így mondják – egyszerre nem szűnhet meg, hanem fokozatosan fog átalakulni együttműködéssé. Nem az én feladatom, hogy a német felfogást a németek és szlávok közti viszony tekintetében jellemezzem; de szükségesnek tartom a figyelmet felhívni arra, hogy a német publicisztika és politikai gondolkodás a szláv népekkel rendkívül szorgosan foglalkozik és a szlávok tanulmányozására fokozott figyelmet fordítanak. Ennek bizonyosságául jegyzeteim arról szólnak, hogy az elkövetkező nyári szemeszterre Németország 18 egyetemén hirdetnek előadásokat a szláv irodalom, történet, etnográfia, filológia, stb. minden területéről. Nagy előszeretettel tanulmányozzák Oroszországot. A nyugati országokban, Franciaországban, Angliában és Olaszországban szintén fokozott figyelemre méltatják a szláv problémát, de jóval kisebb mértékben mint a németek.

A német nép az oroszok után számra a legnagyobb Európában; Németországnak ma 6,1, Ausztriának 6, Svájcnak 2 és fél millió német lakosa van, a szomszédállamokban kb. 6 milliónyi német kisebbség van, összesen tehát ez 76 millió. A német nép a kultúra és a tetterő magas fokán áll. Természetes, hogy a kisebb szláv népek (belértve a cseheket is), amennyiben kulturális téren hátramaradtak, még ha tehetségesek is, a várható német támadás megelőzése céljából közeledésre és kapcsolatokra lesznek kénytelenek gondolni.

A szlávok száma a háború előtt kerekén 150 millió volt. Ma még nincsen hivatalos népszámlálás az összes szláv népekről, ezért Niederle tanárnak 1900-ban adott számvetését (az egész világra szólót) közlöm:

csehek és szlovákok	9,800.000
lengyelek	17,500.000
szerbek, horvátok és szlovének.....	10,050.000
bolgárok	5,000.000
oroszkok (kis- és fehér oroszokkal <i>együtt</i>).....	94,000.000
lausitzi szerbek	150.000
	-136,500.000

Niederle tanár 1910-re a szaporodást 156 (157) millióra becsülte.

A szlávok föltétlenül Európa lakosságának több mint egy-harmadát alkotják, egységben a legnagyobb nép és legnagyobb állam lenne. A németektől elütően a szlávoknak a szomszéd-államokban aránylag jelentéktelen kisebbségeik vannak; a legszámosabb szláv kisebbség, az oroszok (kisoroszkok) Lengyelországban, tehát szláv államban vannak.

12. A háború és az utána következő állapotok Európa minden népét egyetértésre, kölcsönösségre és egységre utalják. Azt hiszem, hogy az Európai Egyesült Államok ki fognak alakulni.

Ez az új Európa fokozatosan és részeiben fog kifejlődni. Kezdetben lesznek még itt és ott bizalmas természetű meg-egyezőések egyes népek között. Ma is itt van a nagy ántánt csoportja, amely, ha egyes tagjai között vannak is gazdasági és politikai egyenlenségek, mégis csak elismert nemzetközi tekintéllyel rendelkezik. És itt van kis ántánt. Csehszlovákiának egyezménye van Lengyelországgal és Ausztriával. Lengyelország és a szomszédos balti kis államok között egyezmény van készülőben és Oroszország déli részén a kaukázusi államok is közelednek egymáshoz. Van továbbá egyezmény a szerbek és görögök között Mindenütt megtaláljuk az egységesítés felé való törekvéseket A népszövetség ebben a szellemben munkálkodik és a washington cannesi és genfi nemzetközi konferenciákra is ebben a szellemben lehet emlékeztetni.

Németország és Oroszország épen mos úrták alá a meg-egyezőést

Franciaország és Németország között mindenesetre feszült a helyzet, hiszen a háború utórezgéseit és a belőle támadt antipátiák még nem szűntek meg teljesen. De Németországban és Franciaországban egyre több hang emelkedik, amelyek a megegyezést sürgetik. Franciaországot igazságtalanul illetik az agresszivitás vádjával. Az emberek nem gondolják jól át a

tényt, hogy Franciaország győzött ugyan, de borzalmasan szenvedett a háborúban. Beszélnek arról a szükségességről, hogy Oroszországot és Németországot gazdaságilag talpra kell állítani; ámde Franciaország nem kevesebbet szenvedett, mint Oroszország, hiszen a háború főleg francia (és belga) földön pusztított. Németország földjét nem sújtotta a háború, mert nem volt hadszíntér. Ebből a szempontból kell megítélni Franciaországot és (reperációs) politikáját, a háború nemcsak a legyőzöttet, hanem a győztest is károsította. Jól emléünkbe kell vésnünk, hogy nemcsak Oroszországnak és Németországnak van szüksége megújulásra, hanem Franciaországnak és Belgiumnak is, sőt nem szabad Lengyelországról és Szerbiáról sem megfeledkezni, — mindezek az államok mint hadszínterek szenvedtek a háborúban.

Már a háború előtt sok évvel egy sokat ígérő irodalmi, politikai és filozófiai irány fejlődött ki Franciaországban, amelyet „Új Franciaországéna” neveztek. E mozgalom legmarkánsabb kifejezője talán Romain Rolland és az ő oldalán a gondolkodók, költők és művészek egész sora fáradozik azon, hogy Franciaországot erkölcsi újjászületéshez és Európával való szorosabb kapcsolathoz segítse. Nem fontos az, volt-e ezeknek a férfiaknak világos programjuk Európa politikai egységéről. Fontos az és csakis az fontos, hogy az erkölcsi és filozófiai alapkötételt ők végezték és ez önmagából kiindulva a műveit európai népek benső és organikus egybekapcsolódásához fog vezetni. A háború ezen az erkölcsi területen teméntelen kárt okozott; de remélhető, hogy Romain Rolland, Suares, Pegnys és mások vágyai és törekvései a háború utáni Franciaországra gyümölcsözők lesznek. Németországban is jelentkeznek, ha szerényebb számban is, kiváló férfiak a mindent felölelő nemzetköziség és európai szellem szolgálatára.

Európa háború utáni szervezete lényeges megnyugváshoz *segítette* a nemzeti vágyakozásokat. Európa szervezete ugyan nem a nemzeti elv alapján következett be; de a jelenlegi államok megfelelnek a nemzeti elvnek egészen addig a fokig, hogy nemzeti okokból háborúra nincs szükség. A nemzeti kisebbségek kulturális fejlődése mindenütt biztosítva van, a nemzetek egyre jobban közelednek egymáshoz; vitás kérdések háború nélkül megegyezés útján megoldhatók. A nemzeti érzés és a nemzeti eszme helyét nem foglalja el a nemzetköziség, hanem az a népek egymásrautaltságából sarjadzik ki;

az egyes nemzeti programok pedig pozitívebbek lesznek, a saját népünk szeretetét nem fogja megzavarni idegen népek iránti ellenérzés, gyűlölet vagy megvetés. A nacionalizmus megmarad, de kivész a nemzeti gyűlölség.

Európának úgynevezett balkanizálását nem szabad úgy felfogni, mintha attól a népek közeledését félteni kellene. E tekintetben különösen az amerikaiak és angolok, akik a kontinentális méreteket nem ismerik, akik előtt a nyelvi és közlekedési nehézségek idegenek, elfogult aggodalmakat juttatnak kifejezésre a kis államokkal szemben. Európában bizony sok nép lakik és épen ezért a háború további kis államokat hívott életre. De a népeket épen ez nyugtatta meg és most már szabadon fejlődhetnek tovább a kölcsönösség és a nemzetköziség. A nagy Oroszország, Ausztria és a porosz Németország tényleg csak három állam volt, de olyan államok, amelyekben a népek egész sora elnyomás alatt élt. És épen ez az elnyomás idézte elő a háborút. Európa úgynevezett balkanizálása tehát csak a fejlődésnek egy magasabb foka. Nyilvánvaló, hogy ez új államoknak és általában Európa összes államainak egységes szervezetben való összefoglalása nem könnyű feladat. De a nehézségek csak arra valók, hogy értelmes és energikus politikusoknak és népeknek legyen mit leküzdeniök. Az Európai Egyesült Államok megfontolást és megerősítést igényelnek. A nehézségek és az áldatlan viszonyok, amelyeknek terhe alatt Európa szenved, nem az új államok hibájából keletkeztek, hanem azok a régi nagy, imperialista államok bűnei.

13. Európa egységesítését kiegészíti és továbbfejleszti az egész emberiség egységesítése. A háború Európát egybekapcsolta Amerikával és Ázsiával, az angolszász népeket megszilárdította és közel hozta a távol Kelet népeihez. A háború tudatossá tette a népekben azt, hogy organikus egészet alkotnak: az emberiséget. A háború megerősítette a humanitás programját, a legkiműveltebb emberkoponyák programját. Az embernek nem lehet más programja, mint az emberiség üdve és jóléte. A humanitás programja azt jelenti, hogy tul minden nyelvi, nemzeti és osztályellentéteken, minden ember iránt rokonszenvvel kell lennünk. A humanitás programja egyúttal az egész emberiség egységesítésén való fáradozást jelenti. A humanitásnak ezt a programját valóra fogja váltani az Európai Egyesült Államok megteremtése amelyet a szláv népek odaadással fognak támogatni

Európa problémája, az emberiség problémája nemcsak szervezeti kérdés. Végeredményben a szervezkedés csak mechanikus tevékenység, azt szervezik meg, ami már megvan, a régit; valamennyi népnek nemcsak szervezkedő munkára, hanem mindenekelőtt alkotó tevékenységre van ma szüksége. A régi rezsim és a régi ember mindenütt kell, hogy helyet adjon az új módszerek, új embernek.

Ezt a feladatot gyakran szűkkeblűen és egyoldalúan fogják fel; a nemzetek és Európa megújulásán rendszerint a gazdasági és politikai megújulást értik. Úgy vélem, hogy a gazdaságot és az államot nem becsülöm le, amikor azt mondom, hogy az állami és gazdasági szervezetre szüksége van a társadalomnak, ha tökéletesedni akar, a kultúra pilléréül és alapjául, - de valamennyi népnek szüksége van műveltségre, nevelésre és a legmagasabb kiképzésre. Nem csupán az ismeretek terjesztéséről és sokasításáról van itt szó; a német népnek jól működő iskolai szervezete volt és azt mondták, hogy a csatákat a német tanuló nyeri meg. Ez a német tanító most elvesztette a csatát és a németek páratlanul kifejlődött szervező képessége szerencsét hozott. Az intellektualizmus még nem műveltség és nem erkölcsi újjászületés, pedig most arra van szüksége minden népnek.

A mi cseh királyunk, Podjebrad György, az a király, aki a népből emelkedett a trónra, a népek közötti örök békét hirdette és védelmezte; ez a program a huszita háborúk után keletkezett, amelyek az akkori Európát megrázkódtatták. Az 1914-iki világháború nemcsak egész Európát, hanem az egész emberiséget megrázkódtatta; György királyunk programjának megint itt az ideje. Remélem, hogy ez a végső program mindnyájunk és mindenki, egyesek és népek számára.

A BOLSEVIZMUSRÓL

A forradalom és a bolsevisták.

A bolsevisták a forradalom hívei, bármily áldozatokat is követeljen a revolúció: a nyugati szocialisták, különösen a szociáldemokraták ellenségei az orosz módszernek. A bolsevisták ép ezért rendkívüli hévvel támadják őket, szemükre vetvén, hogy nem ismerik el, az erőszakos fel forgatásnak sem jogos, sem szükséges voltát. Lenin, Radek és mások különösen Kautskyra ha?agusznak. De nem csak Kautskyt és Bernsteint tették indexre a bolsevista vezérek, hanem a szocializmus csaknem valamennyi elméleti boncolóját. Plekhanoffot és Martoffot, Bauer Ottot, Adler Frigyst, Hilferdinget, Ledebourt és másokat, nem feledkeztek meg persze a német Scheidemanról és a francia Longuetről sem, Angliában az egész Labour Party és a Fabiánusok, Olaszországban Turati pártja, Amerikában Hellquit szúr szemet nekik — valójában az egész szocialista világot elítélik — Lenin szerint valamennyien opportunisták szociálpatrióták ; meghamisították Marx tanításait lefokozván a marxista forradalmi elveket, polgári reformizmusra! De szemükre veti Lenin gyávaságukat is, pedig akárhány az így megvádollak közül a cárismus ellen elkeseredett harcot vivőit és éveket töltőit a szibériai börtönökben.

Marx és Engels tényleg azt hitték, hogy a kapitalizmus összeomlása küszöbön áll. Kommunista kiáltványaikban kijelentik, hogy Németországban csak rövid idő kérdése a polgári forradalom, amelyet közvetlenül a proletárforradalomnak kell követni. Később felismerték, hogy nézeteik a világ helyzetéről hamisak, a forradalom dátumát többször kitolták későbbi esztendőkre, végül is egészen elejtették téves tanításukat. Mindketten úgy Marx, mint Engels mindjobban eltávolodtak a forradalom eszméjétől Engels midőn 1895-ben, rövid idővel halála előtt megírta politikai végrendeletét; Marx szellemében azt a tanácsot adja a német proletariátusnak, hogy mondjon le az erőszak fegyveréről és küzdjön annál nagyobb hévvel a parlamentarizmus eszközeivel. Ha egyszer elérte a par-

lamentáris többséget, nem lesz nehéz megvalósítani a proletariátus diktatúráját.

1848 előtt és kevés ideig azután Engels a porosz, osztrák és orosz abszolutizmussal szemben a radikális politika híve volt; eszménye, amely akkor még csak határozatlan körvonalakban bontakozott ki előtte, a politikai szabadságot a köztársaság formájában rajzolta meg magának. A forradalomról meglehetősen homályos szavakkal emlékezik meg, a revolúció értelmét még ekkor nem sikerült tudományosan elemeznie. Egy Marxhoz írt levelében (1851) például a forradalmat természeti tüneménynek mondja, amely a fizika törvényei szerint megy végbe. Értekezésében ilyen kifejezéseket használ: „a szükségesség anyagi ereje” stb., mindez a társadalomtudományi kritika hiányát mutatja. Később Engels és Marx, ahogy erről számos cikk és dolgozat tanúskodik, elmélyítették a problémát; a párisi kommün kitűnő alkalmat adott nekik a forradalom tanulmányozására. A szociáldemokrata párt szervezése készen állott, Marx és Engels tehát hozzáláthattak a tudományos szocializmus körvonalainak megvonásához. Mindinkább elválasztották a szocializmust az anarchia különböző formáitól és magukévá tették a Darwin evolúciós elméletének nézőpontját.

1883-ban Engels Bernsteinhez írt levelében kijelenti, hogy szocialisták kötelessége megvárni a polgári köztársaság kialakulását: ez már az evolucionista elmélet teljes elfogadását jelenti. A „Kommunista kiáltvány” ötödik kiadásához írt előszóban írja a gyakran idézett szavakat; „E kiáltványban kifejtett eszmék megvalósulását illetőleg Marx feltétlenül hitt a munkásosztály szellemi evolúciójában, amely a cselekvésre való egyesülésnek, valamint a problémák megvitatásának természetes velejárója.” Az erfurti programhoz írt kritikájában azt tanítja, hogy oly országokban, ahol a nép képviselői alkotják a parlament többségét, — így Angliában, Amerikában és Franciaországban — minden belső rázkódás nélkül történhetik meg az átmenet a régi rendszerből az újba; ő a polgári köztársaságot a proletárdiktatúra számára kedvező társadalmi alakulásnak tekintette. Amint látjuk, Engels csak Marx szavait ismétli. Végül 1895-ben (Az osztályharc Franciaországban 1848—50-ig) véglegesen ellenzi a forradalmat és a parlamenti harcmód mellett tör pácát.

Marx tehát 1848-ban és a reákövetkező reakciós korszakban szegődött a forradalmi romantika zászlaja alá, amikor megtalálta a tudományos szocializmus alapeszméjét, egyszerre egészen más színben látta a forradalmat, mint 1848-ban és mint akkor, midőn

megírta a „Tőke” első kötetét. Ez első kötet ép e pontban különbözik a többiektől. A bolsevisták túlteszik magukat a tudományos lelkiismeret parancsain, mikor ez első korszak marxi kinyilatkoztatására hivatkoznak. Marx politikai éleslátásának fénykorában mélyen meg volt győződve, hogy a társadalmi forradalmat — legalább is oly országokban, mint Anglia, Amerika, Hollandia — végre lehet hajtani az erőszak eszközei nélkül. Amsterdami beszédében (1872) e véleményének határozott kifejezést is ad: „Kell, hogy a munkás – írja Marx – egy napon a politikai hatalmat a kezébe vegye, hogy felépíthesse a munka új birodalmát. Fel kell borítani e régi politikát, amely csökönnyösen ragaszkodik a régi intézményekhez, hacsak az ókeresztények módjára, akik a földi életet megvetették és semmibe sem vették, nem akarunk lemondani e világ birodalmáról. Azt azonban távolról sem állítottuk, hogy az e célhoz vezető módszerek mindenütt azonosak lennének. Tudjuk nagyon jól, hogy a különböző országok intézményeit, erkölcsseit és hagyományait tekintetbe kell vennünk. Tagadhatatlan hogy vannak országok mint Amerika, Anglia — és ha az intézményeket jobban ismerném, talán hozzáfűzném – Hollandia, ahol a munkások békés utón elérhetik céljaikat. Persze ez nincs így minden országban.”

Ami Engelst illeti, említettük, hogy szerinte Németországnak sincs szüksége forradalomra.

Tehát egészen helytelen, ha a bolsevisták Marxra és Engelsre hivatkoznak, minthogy mindketten elejtették pályájuk tudományos zenitjén a forradalom eszméjét. Különbözik felháborító, hogy a bolsevikiek mennyire kerülnek Marx és Engels műveit idézni, ami ismét csak azt bizonyítja, hogy képtelenek minden politikai gondolkodásra Marx és Engels az erőszakot legfőbb segédeszköznek tekintik amely kiegészíti és befejezné a kapitalizmusnak a gazdasági reformok segítségével már megindult feloszlását. E gazdasági fejlődés megindította belső forradalmat Marx és Engels döntő fontossáéunak tartják. Ezenkívül a munkások fokozatos nevelésétől várják a társadalmi rend gyökeres megváltozását. Velük ellentétben Lenin a fegyveres forradalmat tartja az új rend ömegalkotójának amely az analfabéta, csak félig vagy egyáltalán nem kapitalista Oroszországban elvezet a kommunizmus végleges uralmához.

Míg Marx és Engels a tudományos evolucionista álláspontot képviselték, addig a bolsevisták, minden tudományos megismerést tagadó abszolutista módszer szóvivői. Marx és Engels szerint a tiltakozásokban, büntetésekben megnyilvánuló forradalom nem vezet célhoz, csak az alkotó forradalom helyettesítheti az állam avult

gépezetét új organizmussal. A bolsevisták a forradalom barbár korszakokból reánkmaradt erőszakkal dolgozó fajtájáért lelkesednek, Marx és Engels pedig a forradalom modern eszményét teremtették meg.

Igaz ugyan, hogy Lenin a kapitalizmus összeroppanását várja az egész világon. De ép ez az, amiben csalódik, az emberiség összességéről és az egyes nemzetekről való felfogása egészen utópista és történelembőlcelele hamis. Úgy ő és barátai már több ízben megjósolták Európa végpusztulását és mindannyiszor végzetesen tévedtek; már többször kitolták a jóslat dátumát, de mindaddig jövőbe vetett reményeik hiú ábrándnak bizonyultak. Tagadhatatlan, hogy Lenin beszédeiben néha igyekszik a valóság talajára lépni. Már adta azt a tanácsot is a kommunistáknak, hogy mindaddig ne ragadják magukhoz az egész politikai hatalmat, amíg a küzdelmekben megerősödött proletariátus el nem érte a politikai műveltség egy bizonyos fokát. Így például megtörtént, hogy a következőket mondotta: „Csak az egyes országok proletariátusainak vezérei, akik gondolkoznak és politikai tapasztalatokkal rendelkeznek, tudják megítélni a hatalom kisajátításához szükséges politikai értelmiség fokát; a proletariátus harcmódorának az illető ország összes társadalmi osztályainak helyes és tárgyilagos felismerése, tekintetbe kell venni természetesen a szomszéd országokat is valamint a forradalmi mozgalmak iskolázottságát.”

* * *

A bolsevisták a forradalmi romantika és miszticizmus áldozatai; a forradalom számukra kinyilatkoztatás, sőt gyakran a szó betűszerinti értelmében: *fétis*. E felfogás hízeleg még embrióállapotban lévő értelmi és erkölcsi világnézetüknek. Számukra a forradalom végcél; minthogy képtelenek minden alkotó munkára, képzeletbeli nagy tettekről, magasztos gesztusokról, vagy üres szóvirágokról álmodoznak. Innen vak gyűlöletük az ellenforradalmakkal szemben, amelyet önkényesen ítélnek meg. Lenin már többször kijelentette, hogy nem tudnak a nyugati népek járta utakon haladni. E pontban Lenin tán közelebb van az igazsághoz, semmint ő maga gondolná; az oroszok még mindig nem vetették le arisztokrata előítéletüket, amely megveti a munkát; ezért a bolsevizmus a kultúra ama alacsony fokát képviseli, ahol az ököljog uralkodik. Ez az oka annak a különbségnek, amely elválasztja Marx és Engels programját a bolsevista valóságtól.

A bolsevisták a száműzetésben nevelkedtek, hosszú évtizedekig

törvényen kívül állottak, most pedig hasznukra fordítják a titkos társaságok módszereit. A terrorista és anarchista orosz forradalom levegőjében töltötték gyermekéveiket és most nem bírnak szabadulni ezen esztendőök hatása alól. E kiindulási pont kellőleg megmagyarázza a bolsevista államalkotás hibáit, megmagyarázza kormányzásbeli járatlanságaikat, nagyvonalú, átgondolt tervek teljes hiányát. *Radek* például még ma is azt ajánlja a nyugati szocialistáknak, hogy alkossanak titkos szervezeteket. Íme ismét egy alapvető különbség Európa és Oroszország között. A európai szocialisták építő politikusok, akik kellő nyugalommal és megfontoltsággal tudnak alkotni és a forradalmat a maga reális valóságában, a misztikum és romantizmus meze nélkül látják.

Európai szempontokból a bolsevista forradalomra nem volt szükség. A cárizmus bukása után Oroszország élére egy szocialista kormány került; a 36 milliónyi választó akaratát kifejező alkotmányozó gyűlés 703 képviselője közül 639 a szocialista párthoz tartozott. A bolsevisták beérhették egy építő programmal; nekik jutott volna a szocialista többségű parlamentben az ellenzék szerepe. Igaz, hogy Kerenski kormánya követett el hibákat, de ez még nem jogosította Lenint fel arra, hogy ő is hibát hibára halmozzon.

A bolsevikiek nem tudnak és nem is tudtak soha dolgozni. Ők legfeljebb ahhoz értenek, hogy kell másokat munkára kényszeríteni, uralmuk a burzsujra és a munkások rabszolgaságára támaszkodik, a bolsevikiek tudnak harcolni, ölni, meghalni, csak ép dolgozni nem. Innen van, hogy forradalmuknak mind a mai napig politikai és nem gazdasági vagy szociális jellege van. Diadaluk főforrása a cárista hadsereg veresége volt; mihelyt Lenin kijelentette, hogy a háborút minden áron meg kell szüntetni, a katonatömegek hozzácsatlakoztak. A katonák ez időben két csoportra oszlottak: egy részük átélte három éven keresztül egy szerencsétlen háború minden borzalmát ezek el voltak a végletekig csigázva mások akkor kerültek a katonasághoz, ezeket fegyelmezetlenül érte Lenin üzenete; valamennyien el voltak ragadtatva Lenin ultrapacifizmusától. Nekik köszönheti Lenin pártjának diadalát nem pedig talán annak a körülménynek hogy Marx nyomán legjobban átértette a kapitalizmus és szocializmus világhelyzetét.

A forradalomnak rendszerint csak egy, vagy legfeljebb csak egy-néhány vezérre van szüksége, ezek döntenek el a forradalom szükségességét. E végső döntés nemcsak a történelmi megfontolá-

sok problémája, hanem egyszersmind a lelkiismeret kérdése is. Egy forradalom felidézése sok ember életét vagy halálát jelenti; forradalmat csak akkor szabad szítani, midőn nincsen más kivezető út, midőn ez egy jobb jövő biztosításának egyedüli eszköze.

A háború előtt sokat foglalkoztam a forradalom problémájával ; ilyenkor szememre vetették, hogy egy egészen elméleti jelentőségű kérdésen töröm a fejemet. E felfogás hamisnak bizonyult. A forradalomról szóló erkölcsi fejtegetéseim azt mutatják, hogy helyesen mérlegeltem a világpolitikai helyzetet. El voltam készülve gyökeres változásokra és előre sejtettem, hogy nekem is szerep fog jutni ama kérdés eldöntésében, hogy jogos-e az erőszak fegyvereinek alkalmazása. Sejtelveim nem is csaltak: én szerveztem meg nemzeti mozgalmunkat és irányítottam a forradalmat.

Amint már többször hangsúlyoztam ; a felelősség egy pillanattig sem látszott előttem csekélynek. Sokat szenvedtem ez érzés súlya alatt, mert el kellett döntenem, hogy vájjon az általános helyzet valószínűvé teszi-e a forradalom diadalát és ha igen, vájjon e győzelem felér-e számos emberélet feláldozásával. Éhez járult még az a tudat, hogy egy forradalmi vezérnek kerülni kell saját élete veszélyeztetését, nehogy hívei tanács és vezetés nélkül maradjanak. Elhagytam családomat, kitéve szeretteimet az üldözéseknek és határoztam.

A véletlen úgy akarta, hogy Kievből, Pétervárotról és Moszkvában egyszerre a bolsevik forradalom kellős közepében találtam magamat. Moszkvában tíz napig a „Metropol” szállóban laktam, golyó és srappell zápor közepette. Ugyanígy volt Kievből is. Nem féltettem magamat, de éjjel-nappal kínozott az a gondolat, hogy mások élete felett kell döntenem és különösen elviselhetetlen tortúra volt számomra, ha hű katonáim szenvedéseiről vagy haláláról értesültem. Épp ezért nem elméleti alapon beszélek a forradalomról, amelynek szörnyűségeit jól ismerem.

Embertársaink élete, minden körülmények között kell, hogy szent legyen számunkra. Ez az elv, amely az egyéni és társadalmi élet egyik legszilárdabb talpköve, kell hogy a háború és a forradalom törvényeit előírja. Az erkölcsös forradalom mindig védelmi intézkedés és soha sem bitorló támadás; kímélnie kell az egyéni életet és azon kell lennie, hogy minél kevesebb embert pusztítson el. Íme itt van ismét egy különbség, amely az orosz kultúrát elválasztja a miénktől. Láttam saját szememmel a bolsevikiek bűneit és elképedtem barbár, sőt sokszor vadállati szörnyűségein. Kautskyval vívott vérontásaik irodalmi csatájában Lenin őt is, mint

a bolsevizmus minden ellenfelét, gyávaasággal vádolja; szerinte a félelem a legfőbb oka annak az ellenszenvnek, amellyel Kautsky és elvbarátai az orosz forradalom módszerei iránti viselteinek. Én íeljesen osztom Kautsky véleményét; nem azért, mintha félnék bármióól is, hanem mert jól ismerem Oroszország és Európa helyzetét. Tiszta lelkiismerettel merem állítani, hogy a bolsevisták tév- í tanokat hirdetnek. Mindenekelőtt nem akarják megérteni, hogy az európai nemzetek haladott erkölcse nem fogadja el az erőszak v eszközeit és élesen ellenzi a háborúkat és a támadó jellegű forradalmakat; Europa csak oly háborúk és forradalmak létjogosultságát hajlandó elismerni, amelyek határozottan defenzív természetűek. Végül a bolsevisták nem akarják megérteni, hogy országuk hátramaradott, nem érett meg sem a konmunizmus gazdasági újításaira, sem a tudományos szocializmus megvalósítására és sehogysem hajlandók elhinni, hogy e hiányokon nem segít egy erőszakos forradalom.

Európában meg van adva a hosszú, fokozatos társadalmi átalakulások lehetősége, az európai országoknak semmi szüksége erőszakos forradalmakra és orosz terrorizmusra.

A bolsevizmus állítólagos diktatúrája.

I.

Lenin politikája legnagyobb sikerének a „proletariátus diktatúrája”-nak megvalósítását tartja.

E jelszó magában véve nem jelent sokat; mindenekelőtt azzal kell tisztába jönni, mi is a proletariátus és milyen természetű állítólagos diktatúrája. Az orosz bolsevisták a diktatúrában a szociális forradalom diktatúráját látják, amely bevezette a kommunizmust, mint maradandó epizódot, nemcsak az orosz és az európai, hanem az egyetemes emberi gazdaság történetébe. Marx szerint a proletariátus egy szervezett egységes tömeget jelent, egy organizált hatalmas többséget, amellyel szemben egy elenyészően törpe kapitális kisebbség áll. A szocializmus alap gondolatából következik hogy ez a hatalmas többség végeredményben felszívja az egész emberiséget Marx és Engels már a Kommunista kiáltványában utalnak arra, hogy a proletármozgalom „egy hatalmas többségnek e hatalmas többség érdekében megindított mozgalma”. Szovjet-oroszország jelenlegi kormányformája tényleg diktatúra de nem a

egy kis politikai párt vezetőinek önkényuralma. Minden kétségen felül áll hogy a bolsevik diktatúra egy törpe kisebbség uralma arisztokrata oligarchia a szó legszorosabb értelmében ; diktatúra a proletariátus felett.

A szovjeturalom felépítésének, valamint történetének elemzése világosan bizonyítja állításomat.

Az 1917 november 7-én elkövetett államcsíny nem a tömegek megmozdulására vezetendő vissza, ez az államcsíny a színpalak mögött dolgozó pártvezérek műve volt. A munkások és katonák második történelmi kongresszusa ahhoz a meggyőzéshez vezetett,

hogy a fél burzsoá, fél szocialista koalíciót egy tiszta szocialista kormánynak kell felváltania. A pétervári helyőrség, valamint a matrózok segítségével a bolsevisták eléje vágtak az eseményeknek. Azok a katonák, akiknek fegyvereire akkor támaszkodtak és mind a mai napig támaszkodnak, nagyon kevésbé szocialista érzelműek.

Az államcsíny ellen, amelyet Lenin és Trocki készítettek elő, tiltakoztak maguk a pártvezérek is, így Zinovieff, Kameneff, Rekkoff, Nozsín, Riazanoff stb. Elleneztek teljes erejükből e gyászosnak bélyegzett politikát és tiltakozásuk jeléül kiléptek a pártból; igaz, hogy rövid idő múlva újra csatlakoztak Leninhez és elfogadták az adott helyzetet, azonban anélkül, hogy annak létjogosultságát elismerték volna.

Az alkotmányozógyűlés erőszakos felosztatását szintén a katonaság segítségével és nem a tömegek erejével hajtották végre, itt is a fegyver játszotta a főszerepet, a katonaság fenyegetésére hagyták el a képviselők helyeiket.

Oroszország földműves parasztjai nem bolsevisták ; ezért nem is volt semmi részük a bolsevista forradalomban; már pedig a marxi elmélet szerint, amelyre a bolsevik vezérek unos-untalan hivatkoznak, ha a bolsevik revolúció csakugyan a marxi végső forradalom lett volna, úgy nem mehetett volna a parasztok nagy tömegeinek részvétele nélkül végbe.

A bolsevistákkal szemben állanak az orosz szociáldemokraták, a mensevikiek, hasonlóképpen a szociálforradalmárok és természetesen a konzervatív, valamint reakciós pártalakulatok is. A legutóbbi kimutatások szerint a szervezett bolsevisták száma mintegy 600 ezer. A bolsevista diktatúra a 150 milliós orosz nép e törpe kisebbségének korlátlan uralma. Lehet, hogy közvetlen a novemberi államcsíny után a proletariátus egy része tényleg hatalmon volt, a pártvezérek azonban hamarosan elfoglaltak minden hatalmi pozíciót. A bolsevista diktatúra valójában anarchia, amelynek semmi közösége a céltudatos, határozott irányelvektől vezérelt szocializmus uralmához.

II.

Lenin és munkatársainak irányelveit egy zavaros, kritikátlan, misztikus elmélet szabja meg, amelynek kereteibe a proletariátusról, valamint a tömegeknek vezéreihez való viszonyáról szőtt elképzeléseiket beleszorítják, Lenin és társai önmagukat csalhatatlan próféta-ként képzelik, akik ugyancsak egy csalhatatlan proletariátus,

illetőleg a munkástömegek (fétisük elnevezése változó) nevében cselekesznek.

Tagadhatatlan, hogy a bolsevistáknak a tömegekről való téves nézetei, Marx, Engels és utódaik helytelen elképzeléseiben gyökereznek. A nyugati Marxisták ugyan nagyon sokszor elemezték a tömegfogalom lényegét, valamint annak az egyénhez való viszonyát. Feladatukat azonban sohasem a kritika módszereivel oldották meg. A kollektivista és individualista nézőpont között megmaradtak a bizonytalanság homályában és végül is Marxék kollektivista elmélete győzedelmeskedett.

A tömeg egyénhez való viszonyának kérdését az orosz irodalom nem világította meg eléggé. A bolsevistáknak sem sikerült e problémát megoldásához közelebb hozni. Egyrészt elismerik a tömeg jogát, különösen a proletárságét, másrészt hangsúlyozzák az egyéni kiváltságok priviégiumait. Radek például azt állítja: a forradalmi munkásosztály tudósainak egyetlen problémát sem sikerült elméletileg megoldani; valamennyi kérdésre a gyakorlat, a tömegek tényleges harca adta meg a feleletet; a tudósoknak nincs is más feladata, Radek véleménye szerint, mint a proletariátus tényleges történelmi cselekedeteiből az általános szabályokat levonni ; ugyanez a Radek a forradalmakról azt tartja, hogy azok nagyon gyakran a törpe kisebbség művei. Lenin példáját követve ő is azon van, hogy a proletariátus vezéreinek magatartását a lehetőséghez képest a világ gazdasági és politikai helyzetképeinek szemszögéből igazolja. Az értelmiség fenmaradását a proletariátus szempontjából is roppant fontosnak tartja és többször utal a francia kommün bukására, amely szellemi vezérek híjján nem tűzött maga elé kiszabott célt és így kezdettől bukásra volt kárhozzatva.

E homályos képzetek a tömeg mibenlétéről vezettek Oroszországban a demagógiához; a vezérek elrejtőznek egyrészt a tömegek mögé, másrészt mégis felelősség nélkül, korlátlanul óhajtának kormányozni. Alig fog akadni gondolkozó ember, aki kétségbevonná, hogy Marx és Engels és mások szintén a tömeg vezérei voltak ép úgy mint Lenin, Radek és társaik, bizonyos, hogy igyekeznek megérteni és formába önteni a tömegek kívánságait, anélkül, hogy kisebbitenék saját kezdeményezésüket vagy felelősségüket. Lenin többször utalt arra, hogy a proletárság diktatúrája kell, hogy bizonyos egyének diktatúrája legyen és hangsúlyozza, hogy ezer akaratnak feltétlenül egy akarat tekintélye alá kell vetnie magát egy közös cél elérése érdekében, ugyanakkor azonban arról igyekszik meggyőzni a proletariátust, (és, amint azt készséggel elismerem

önmagát is) hogy ő csak a proletártömegek akaratát hajtja végre.

Még egyszer ismétlem: a szociológia és politikai tudományok tanítása a tömegről, az egyénnek a tömegre gyakorolt hatásáról és általában a lángész szerepéről sem nem világosak, sem nem határozottak; de a bolsevisták megvannak mélyen győződve, hogy ők úgy elméletben, mini gyakorlatban elérték a tökéletesség tetőpontját, persze nézeteiknek zűrzavarossága ép ily fontos kérdésekben csak annál kirívóbb.

Egy valóban demokratikus, művelt és önbírálattal rendelkező politikai vezér vizsgálni fogja, hogy mit köszönhet elődeinek és kortársainak; visszaemlékezik azokra a történelmi tapasztalatokra, amelyeket hasonló körülmények között, vele azonos célú politikusok gyűjtöttek maguknak, fel fogja ismerni mikép szövődnek össze az egyéni felfogások és alkotják azt a valamit, amit általában közvéleménynek szoktak nevezni.

Még egyszer ismétlem, az egyén és a tömeg problémája nehezen oldható meg, nem is lehet elég világosan elhatárolni egymástól azt a tömeget, amit hol nemzetnek, hol népnek, hol proletariátusnak nevezünk ; de bizonyos az, hogy egy lelkiismeretes gondolkozó fő nem fogja beérni azon misztikus elméletekkel, amelyek előbb istenítik a társadalmi összeséget, majd végül az eevén bálványozásához vezetnek Kritika nélkül az akaratról ösztönről a tömeg józan ítélőképességéről a népről a proletariátusról és a pártról beszélni egyet jelent a gondolkodni nem tudással és a csodába vetett hittel. Igen gyakran cselekszenek így olyan emberek akik a véletlen folytán egy alkalmas pillanatban az első sorban állottak és vezéreké lettek, anélkül, hogy bárki tudná, hogy miért.

III.

Marx és Engels a proletariátusban Fichte és Hegel tanítványait látták. Szemük előtt egy tudományosan képzett embertömeg lebegett, amely képes leend megteremteni egy szocialista világrend politikai apparátusát. Ezzel szemben Lenin azt hitte, hogy egy tudatlan tömeg képes lesz végrehajtani a végső szocialista forradalmat, e tévedés az orosz forradalom krízisének főokozója. Abban a reményben ringatja magát, hogy a bolsevisták majd megtanulják azt, amit még nem tudnak. Valószínűleg a régi csehszlovák közmondásba vet bizalmat: akinek az úristen hivatalt ad, annak ész

is ad. A tapasztalat azonban pont az ellenkezőjét mutatja. Az ember nem lesz egyik napról a másikra államférfi.

Nem lehet hamisabb tévmitétést elképzelni, mint ama lenini elvet, hogy a tőke kisajátítása könnyű dolog, mert a tőkés száma csekély. A kisajátítás akadálya nem a nagytőke urainak ellenállása, hanem a milliányi kistőkés és parasztok rezisztenciája. Kétségtelen, hogy a nagytőkés és trösztök száma Oroszországban kicsiny, kisajátításuk tehát nem volt valami nehéz, de a feladat nem is a kisajátítás, hanem a kisajátított tőke helyes kezelése. A tőkés vállalatok és trösztök egyesítése kétségtelenül egyszerűsítést jelent, de egyszersmind bonyolultabb, nagyobb kezelési módot követel. A trösztök helyes adminisztrálása bizonyos szakismereteket igényel, amelyekkel a vállalkozó, aki a trösztöt megszervezte, rendelkezik.

Nagyon jól ismerem a különbséget az eredeti gondolat és iskolai nevelés között, tudom azt is, hogy a munkások soraiban sok a „selfmedmen”, úgy technikai, mint irodalmi vagy politikai íeren, nem kételkedem benne, hogy e munkások képesek egy vállalatot helyesen adminisztrálni, de csak fokozatosan, lassanként, míg a bolsevisták egy csapásra, máról holnapra próbálták átalakítani a régi rendet.

A bolsevik kormány kétségtelenül foglalkozik a tömegek nevelésével, de e munkának nem követnie, hanem megelőzni kellett volna a diktatúrát. Három rövid esztendő alatt persze nem lehet kiművelni az analfabéta Oroszországot, azt a műveltséget, amely egy szocialista állam igazgatásához szükséges, nem lehet azáltal elterjeszteni, hogy rendeleti úton mozgósítanak néhány tanítót.

A moszkvai kormány augusztus hó végén tervbevette a közoktatás nagyobb fokú kimélyítését, a vizsgák eredménye azonban, amelyeket a „Pravda”, a kormány hivatalos lapja hozott nyilvánosságra, nem valami kedvező fényt vett az e téren végzett munkára.

Amennyire az Oroszországban használatos iskola kézikönyvekből ítélni lehet, az egész oktatás nem ál! az általános politikai és gazdasági ismeretek közepes népszerűsítésénél magasabb fokon. Megemlítem példakép Krylenkónak szociális ismeretekről, a szovjet hadsereg számára irt kézikönyvét: szinte hihetetlen, mily tudatlansággal és mennyi kritika híjján foglalja össze az orthodox marxismus és a történelem főeredményeit! Persze mások, így Lenin és Radek ügyesebb formába tudták önteni mondanivalójukat.

A bolsevisták kisajátították maguk számára a marxismust és büszkén az egyedüli orthodoxoknak vallják magukat. Nem is sejtik,

mennyivel tartoznak Bakuninnak, Marx ellenfelének. Tőle vették kölcsön a forradalomba vetett misztikus hitüket és az orosz nép különleges, szocialista képességeihez való bizalmukat. Ragaszkodnak ugyan a marxi tanításhoz, de valójában roppant távol állanak tőle. Azt hiszik, hogy ők az igazság egyedüli letéteményesei és úgy Marx tételeit, mint saját politikai műveiket szent írásként idézik. Ez persze nem más, mint a szó legrosszabb értelmében mutatkozó szkolasztika. Egy orosz filozófus nagyon helyesen utalt egyszer arra, hogy a szkolasztika készítette elő a protestantizmust; a bolsevista szkolasztika is világra hozza előbb-utóbb bölcseleti ellenfelét. Mintahogy a középkori skolasztikusok sorában akadtak kiváló elmék, úgy a bolsevisták között is vannak mély gondolkodók. Viszont minden pártatlan kritikusként fel fog tűnni a bolsevista bölcseleti és szépirodalmi alkotás negatív jellege: nincsen közöttük egyetlen nagy teremtőelme sem.

A művelt oroszok, különösen az arisztokrácia, már régen magáévá tette az európai civilizáció vívmányait; a nép tömegei azonban középkori sötétségben élnek; a bolseviki vezérek szintén elfogadták a nyugati (különösen német) bölcseletet és irodalmat, de a bolsevista tömegek készületlenek és tudatlanok: élő bizonyítékai Dosztojevszki az orosz néplélekről felállított elméletének.

A műveltség alacsony fokán álló emberek a nagy eszméket rendszerint saját szellemi nívójuk színvonalára szállítják alá. Az anthropomorfizmus törvénye nemcsak a vallásokra, de a politikára is vonatkozik. Az oroszok nem tudnak természetesen önmaguk fölé emelkedni és így kommunizmusuk és szocializmusuk nem lehet azonos a tudományos marxizmussal. Az orosz állam, iskola és egyház valamennyi hibája fellelhető az orosz bolsevizmusban, ami természetes is, mert hisz a bolsevizmus hordozója ugyanaz a nép, amely egykor a cári uralom igáját viselte.

A bolsevista tömegek, különösen pedig mindazok, akiket csak önös érdek csatol a bolsevizmushoz, műveletlenek, a vezetők félműveltek: a pozitív tudásnak nincs talaja a bolsevizmusban, melynek tévedései éppen a hiányos készületségből és a vak fanatizmusból sarjadnak. A bolsevisták egykönyvű emberek: ez a körülmény magyarázza, hogy a művészet és tudomány nem virul Oroszországban, noha a nembolsevista művészek és tudósok is igyekeznek a szovjet szolgálatába szegődni. A tudomány és művészet képviselőinek együttélése egy tanulatlan tömeggel és félművelt vezetőkkel lehetetlen és kivihetetlen dolog.

IV.

Ha a bolsevista művészet és tudomány fejletlenségét tekintjük, hamarosan kiviláglik, hogy a bolsevisták mint tévesztik össze programjukat a valósággal. A bolseviki vezetők egészen eszményeiknek éltek és programjukat mint a cárizmus tagadását és lerombolását fogták fel. Most, hogy hatalomhoz jutottak, azt hiszik, hogy e programm immár valóság; e csalódás nagyon is érthető oly embereknél, akik állandóan a forradalom romantikájának légkörében élnek. Valójában a bolsevista szocializmus csak papiroson létezik.

A bolsevista diktátorok állandóan Marxra hivatkoznak, aki gothai programjában (1875) a következőket írja:

„A kapitalista és kommunista társadalmat a forradalmi átalakulás átmeneti korszaka választja el egymástól. E korszakoknak államformája csak a proletariátus forradalmi diktatúrája lehet.”

E sorokra hivatkozva Lenin többször kijelentette, hogy a jelenlegi bolsevista uralom csak átmeneti, állami szervezete is csak ideiglenes. Lenin e tekintetben szembehelyezkedik saját pártjának anarchista szárnyával, amely azon a véleményen van, hogy a kommunizmusnak nem lenne szabad államformát öltetni. (Engel mondta tudvalevőleg, hogy az állam fogalma pusztulóban van.)

Mindenekelőtt azt kell tudnunk, hogy mit is jelent a diktatúra: a bolsevisták a diktatúrát a „terror” gyanánt értelmezik. Noha Marx e problémára vonatkozó nyilatkozata túlságos rövid és nem eléggé világos, mégis egészen bizonyos, hogy Marx nem gondolt a diktatúra mai bolsevista fajtájára. Marx szavai szembeállítják az államot és a társadalmat. Az emberi társadalom ideológiai felépítményének elméletével egyezőleg (ily felépítmény az állami is) Marx nem akart a kommunista társadalomban államot szervezni. Minthogy az állam csak a gazdasági viszonyok tükörképe, tehát a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet korszakában az állam szintén átmeneti jellegű. Minthogy a marxi felfogás szerint ez átmeneti állapot úgy társadalmi mint gazdasági tekintetben felette áll a kapitalista korszaknak, tehát a neki megfelelő állam is kell hogy felsőbbrendű legyen, mint a kapitalista állam.

Marx ez alapelmélete világosan bizonyítja, hogy Lenin és hívei jogtalanul hivatkoznak a szocializmus megalapítójának szavaira; az ő diktatúrájuk egészen a cárizmus abszolutista szelleméből fakad. A bolseviki állam terrorisztikus és egészen politikai jellegű,

amint azt a központi gazdasági tanácsnak a központi végrehajtó tanács alá való rendelése bizonyítja. Más szóval a bolsevik állam és bolsevik forradalom egészen politikai jellegű tények, amelyeket semmiféle gazdasági előkészítés nem előzött meg. Ezért van szüksége a terror uralmára, ami egészen felesleges lenne, ha e kormányrendszer gazdaságilag meg volna alapozva. A moszkvai központi tanács hasonlít a régi francia királyhoz, aki uralkodott, anélkül, hogy valaha kormányozott volna. Marx szerint a kapitalizmusból egy szép napon meg kell születni a kommunizmusnak? Vájjon vonatkoztatható-e e jóslat Oroszországra?

Nagy különbség van diktatúra és diktatúra között. Marx 1872-ben azt írta, hogy bizonyos országok, így Franciaország, Anglia, Amerika és Hollandia megvalósíthatják békésen a forradalom eszméit. Engels szerint Németországban is végbemehet parlamentáris úton a forradalmi átalakulás. Ez a megállapítás magyarázza Marxnak 1875-ben a diktatúráról tett nyilatkozatát. Marx az 1871-es párisi kommünben a társadalmi forradalom eredményét látta; a bolsevikiek szívesen hivatkoznak a párisi példára; csak hogy ez a kommün általános népszavazás eredménye volt, a kormány pedig a politikusok pártközi szövetségéből került ki. Az orosz bolsevisták az általános szavazati jog ellenségei, a pártok szövetségéről pedig hallani sem akarnak.

Tényleg nem könnyű megérteni, miért ne lenne lehetséges a proletariátus diktatúrája parlamenti úton. Hisz ha a szociáldemokrácia eljut ahhoz a parlamenti többséghez, amelyet Marx szükségesnek tart a forradalom megvalósításához, úgy parlamenti úton megvalósíthatja eszményeit; a nyugati szocialisták tényleg valamennyien e cél felé igyekeznek. Persze egy ily diktatúra művelt proletárságot tételez fel, ami teljesen hiányzik Oroszországban. A politikai forradalmat könnyebb keresztülvinni kedvező viszonyok között, a gazdasági forradalmat azonban kitartó munkával kell előkészíteni. A politikai forradalomnak kedveztek Oroszországban a megadott körülmények; a bolsevisták azonban nem voltak elkészülve a gazdasági átalakítás békés, fokozatos, alkotó munkájára: innen az orosz bolsevizmus csődje.

Mikor a cárizmus összeomlott, Lenin a minden áron való békekötés jelszavával magához ragadta a hatalmat: e hatalom azonban a modern államgazdaság problémáinak megoldására nem bizonyult elégségesnek. E feladatra tanult munkásokra, ügyes szervezőkre van szükség. Egy politikai forradalom, amely elhanyagolja a gazdasági szempontokat, szükségkép rosszabbá teszi a munkásság

gazdasági helyzetét, mert szétrombolja a meglevő javakat és megbontja a termelés folytonosságát.

A bolsevista forradalomnak már abban a pillanatban meg kellett buknia, midőn elfeledkezett a közgazdaság folytonosságáról és a nyugat-kelet kölcsönös egymásra utaltságáról. E kölcsönös egymásra utaltság lehetetlenné teszi, hogy egyszerűen állam mélyreható gazdasági reformokat valósítson meg a szomszéd államok akarata ellenére.

A szocializáció, különösen a kommunizmus nemzetközi ügy. Lenin elismeri e tényt és ezért állandóan az európai és világforradalom vár; az orosz bolsevik vezér azonban csalódik, ha azt hiszi, hogy Európa és Amerika vágyik egy ily forradalomra. Ami minket illet: feltétlenül reá vagyunk utalva idegenből behozott nyersanyagokra és áruink külföldre való kivitelére; hogyan valósíthatnánk meg egy gazdasági forradalmat a külföld akarata ellenére, a politikai forradalom, az államcsíny pedig most, a demokratikus köztársaság idején, örütség volna és merénylet lenne a dolgozó nép érdekei ellen.

Még egy szót szeretnék mondani a proletariátusról. A háború és gazdasági következményei folytán a proletár szó jelentése és fogalmi tartalma sok tekintetben megváltozott. Akárhány intellektuel, aki egyetemi képzettségre tekinthet vissza, proletárrá leit: a bérviszonyok az egész hivatalnoki osztályt hasonló sorssal fenyegetik. Többször észrevettem, hogy felhívásokban és nyilatkozatokban úgy a munkás proletariátusról, valamint az intellektuell proletár osztályról esett szó. Nem akarok e helyütt azon következményekkel foglalkozni, amelyek a szellemi munkásosztály kisajátítása von maga után, inkább csak olvasóim figyelmét szeretném e problémára irányozni. Egyrészt úgy látszik, hogy a proletariátus serege növekszik e módon, ami kétség kívül csak előnyös lenne, másrészt azonban félős, hogy e proletarizálódás csökkenteni fogja a tanuínivágyók számát: e kérdés mindenesetre az igazán tanulmányos szocializmus fontos problémája.

Politikai antropomorfizmus.

Moszkva egyik terén egy felirat azt hirdeti, hogy a vallás csak bódítószer a nép számára. E tanítás csak Bakunin ama tanítétele, amely a templomot mennyei pálinkásbódénak, illetőleg a pálinkásbódét mennyei egyháznak nevezte. Bakunin népszerűsítette Feuerbach elméletét, Feuerbach viszont csak kiegészítette, amit előtte régi bölcselők hirdettek: a vallás csak az antropomorfizmus eredménye, az emberek az isteneket saját emberi (illetőleg embertelen és nemtelen) tulajdonságaik képmására alkották. Bucharin e tanításnak helyt adott a Bolsevizmus ABC-je című könyvében.

Nem szándékom itt bölcséleti fejtegetésekbe bocsátkozni és az új idők gondolkozásának Hume és Kant nevéhez fűződő legbonyolultabb problémáját érinteni. Azt a kérdést, hogy vajjon az ember mily mértékben alkothat magának képet az érzék feletti dolgokról, itt nem óhajtom boncolni.

A sokat emlegetett antropomorfizmust nem csak a vallás, de a politika a társadalom terén is fellelhetjük. E tényt legjobban egy anekdotával tudnám megvilágítani. Falusi gyerekek arról vitatkoztak, hogy vajjon mivel töltenék idejüket, ha királlyá választanák őket; a falusi bíró fia azzal a kategórikus kijelentéssel döntötte a vitát, hogy ő bizony egész nap a szemétdombon állana és ostort csattogatna: a siheder tehát a társadalmi eszményt saját látóköre és erkölcsi ideáljai mintájára formálja. A politikai antropomorfizmusnak éhez hasonló példájával szolgál az orosz bolsevizmus: az ismereten, gyakorlatilag még ki nem próbált kommunisztikus társadalmi rendet leszállítja az orosz muzsik szellemi színvonalára. Különböztetés példaként nem is kell Oroszorszáig elmennünk, akad nálunk is bőven.

Vajjon a szocializmus és egyáltalán a társadalmi program problémája mentes-e az antropomorfizmus e fajtától?

A német szociáldemokrácia a nemrégiben elfogadott görlitzi programban utal a kultúra esetleges hanyatlásával szemben a

kultúra vívmányaira. Az emberi kultúra e fogalmazásban nem más, mint a legkiválóbb tudományos és bölcséleti eredmények összessége és az abból eredő társadalmi szervezkedés eszménye ; az emberi kultúra valamennyi nemzet legkitűnőbb fiainak kollektív munkája oly kincs, amely nemzedékről nemzedékre száll.

Tehát a jövőendő társadalom felépítése csak akkor lenne eszményi, ha az összes megelőző korok tapasztalatai szolgálnának alapjául, különben csak a falusi siheder eszményeinek társadalma lesz.

Marx joggal hangsúlyozta a tudományos szocializmus szükségességét és joggal szentelte magát a történelem, valamint a gazdasági fejlődés tanulmányozásának. Marx után a társadalmi újjáalakítás minden problémáját újból vizsgálat tárgyává kellett tenni. A világháború alkalmat adott az orosz marxistáknak eszményeiknek, amelyeket tiszta marxi eredetűnek véltek, gyakorlati megvalósítására. A kísérlet nem sikerült és nem is sikerülhetett, mert az orosz bolsevisták nem állanak a kultúra magaslatain és a durva antropomorfizmus áldozatává estek.

A fent említett falusi siheder politikai alapelvét társadalomtudományi szempontból még behatóbban is meg lehetne magyarázni. A primitív ember nem demokratikus gondolkodású, hajlami az abszolutizmus felé vonják. Az ostorcsattogtatás eszméje nemcsak a munkakerülésből ered, hanem a zsarnoki hajlamból, amely ostort nemcsak a lovak, hanem az emberek feje fölött suhogtatja.

A bolsevizmus és a munkások.

Hozzátok szeretnék szólni, munkások, különösen hozzátok, szocialisták, midőn veletek egy világnézet területére lépek. Én magam is munkás voltam, érzelmeitekben mindig osztoztam és amint tudjátok, osztozom ma is. Szeretném megismerni kívánságaitokat, meghallgatni óhajaitokat; ígérem nektek, hogy a szükséges reformok, nemcsak azok, amelyek tőlem függnék, hanem mindazok, amik egyáltalán az államhatalom hatáskörébe esnek, meg lesznek valósítva. Még messze vagyunk a valódi rendtől, de ne feledjétek, hogy egy ily háború után, mely négy álló esztendeig tartott, az élet alapfeltételei nemcsak nálunk, hanem az egész világon szét vannak zilálva; négy rövid esztendő könnyen lerombolhatta azt, amit egy évszázad alatt csak nehéz munka árán lehet újjáépíteni. Az a gazdasági válság amelynek hullámkörébe jutottunk, nem a mi államunk betegsége! hanem valamennyi nemzet, az egész világ krízise.

Szónokotok az imént a szociáldemokrata párt kríziséről beszélt; nincs szándékomban a vitát kikerülni: a párt, melyhez tartoztok, új problémák előtt áll és szónokotok megmagyarázta, miképp kellene azokat megoldani. Mi is tulajdonképp pártotok krízise? Megmondom nektek nyíltan!

Kilenc megbízottatok ült köztársaságunk kormányában; a pártot kilenc miniszter és a kamara elnöke képviselte; ott volt Tomasek is, miniszteri hatáskörrel. Vegyétek csak szemügyre Európa többi államait. Nincs még egy ország, ahol a szocialisták ehhez hasonló hatalmi pozíciót foglalnának el. A 17 miniszter közül a ti pártotoké volt a többség; képviselőitek nagy körültekintéssel, kellő nyugodtsággal és a szakszervezetekkel egyetértésben dolgoztak. De a párt kebelében egyszerre csak egy ellenzékét találtak magukkal szemben, tehát nem tehettek egyebet, minthogy leköszöntek. Távozásuk kiindulópontja annak a krízisnek, amelyben a párt most vergődik. Minthogy kezdettől fogva figyelemmel kísértem az esemé-

nyek legaprólékosabb mozzanatát is, azt hiszem, nyugodt lélekkel felkérhetlek benneteket: vizsgáljuk közösen, tárgyilagos igazsággal e pillanat problémáit. A heveskedés, elvtársaim, sohasem lehet cselekvési program, ép oly kevésbé, mint a lelkesedés, tárgyilagos megfontolás híján a legjobb akarat is tehetetlen. A jelen krízis megoldásához higgadt főkre van szükség és nem összeszorított öklökre. Vessétek ezt jól emlékezetekbe!

Magam is közel egy esztendő telt el Oroszországban. 1917 májusában érkeztem oda, midőn még félszocialista, féppolgári kormány intézte az ország ügyeit. Kint ért a forradalom, a bolsevik forradalom, melynek egyes fázisait Pétervárott, Moszkvában és Kiewben éltem át; akik velem együtt voltak kint, jól tudják, mit szenvedtünk. Ismerem jól a bolsevista Oroszországot, figyelemmel kísértem a forradalom minden mozzanatát. És most itt előttetek, pártatlan tanúként, a lelkiismeret ítélőszavával mondom: mi, csehszlovákok nem követhetjük az orosz példát; az, aki egy pillanattal is hiszi, hogy az Oroszország mutatta utat követhetjük, irtózatosan téved. Nem akarok hosszú elméleti fejtegetésekbe bocsátkozni: Oroszországban nincsen kommunizmus, nincs is szocializmus, egyszerűen azért, mert az orosz népnek nincsen meg a kellő nevelése. Anélkül, hogy a kritika mezejére lépnék, megállapítom e tényt, mert mint államfőnek kötelességem a megfigyelés és kötelességem megvilágítani előttetek a valódi helyzetet. Hogy mit kellene csinálni Oroszországban, az az oroszok dolga; de tudom, hogy nekünk itt, Csehszlovákiában más utat és más módszert kell követnünk; a mi szociális reformjaink kell, hogy a mi viszonyainkra legyenek szabva. Az orosz módszer egészen hasznavehetetlen számunkra; az orosz lakosság nagy része nem tud sem írni, sem olvasni. Az általános műveltség a miénknél hasonlíthatatlanul alacsonyabb színvonalú és ép ezért minden szociális megmozdulásnak mis alapszínézete van mint nálunk; a kommunizmus valójában csak papiroson létezik: Oroszország: az orosz paraszt és a paraszt nem ismeri a kommunizmust a paraszt csak a magántulajdon fogalmát ismeri Amikor a bolsevik forradalom fellángolt a parasztok erőszakkal ragadták magukhoz a nagybirtokokat, mely azóta megmaradt a magántulajdonukban. Ez a valódi helyzet. De azt is mondtam hogy orosz földön nincs szocializmus. A ti szocializmusotok – mint minden európai szocializmus – a marxi megítélés szerint: tudományos szocializmus. Ez az, amiben különbözik az orosz szocializmustól. Hogyan lehetne tudományos szocializmus Oroszországban ahol az emberek nem tudnak írni és olvasni. A valódi demokrácia

csak ott képzelhető, ahol minden egyén önálló gondolkodásra Vépes és jártas a szocialista világszemléletben. Midőn Marx és Engels proletariátusról beszéltek, oly proletariátusra gondoltak, amely képes folytatni Fichte és Hegel tudományos, bölcséleti munkásságát.

A szocializáció? Igen; üzenetemben a szocializáció mellett foglaltam állást és itt előttem újra mellette török pálcát. De fokozatosan kell haladnunk, el kell kezdenünk azon, ami már elérkezett a megkívánt érettség fokához, ezért veletek kezdjük bányászok! Nem elégszünk meg üres szavakból álló szocializálási programmal, tettel akarjuk megvalósítani, ezért rendszerre van szükségünk. Jelszavakkal nem lehet célt érni; ezért tehát felszólítalak benneteket. újból, mint ahogy felszólítottam prágai elvtársaitokat, gondolkozzatok, hogy eljussunk azon remények megvalósulásához, amelyek a becsületes dolgozó emberek együttműködéséből megszülehetnek.

Amit ti akartok és amit a mi államunk meg óhajt valósítani nagyszerű és eszményi. Tudom, hogy pártotok a forradalmi irta zászlajára, tudom hogy erre büszkék vagytok. Én magam csináltam már egy forradalmat és jól ismerem e szó mélysége jelentését. A mi népünk műveltsége feljogosít arra, hogy higgyék célkitűzésünk békés utón történő megvalósításának lehetőségébe.

A szociális forradalom? Hiszen már a kellős közepében vagyunk, csak a legtöbben nem tudják: de hogy sikerrel befejezzük, még egyszer ismétlem, az ész és nem az öklök munkájára van szükség. Én nem félttem a szociális reformokat; de sikerük egy világos, szoros körülrít terv nélkül elképzelhetetlen. Midőn 1914 és 15-ben elhatároztam, hogy külföldön megszervezem forradalmunkat ; mikor ismételttem magamban Te arra készted embertársaidat, hogy feláldozzák életüket”, azt hiszitek hogy e felelősség nem nehezedett roppant súlyú teherként reám? Hány éjszakát töltöttem álmatlanul. De amikor megtaláltam a jelszót: ken: „El Ausztriától, minden áron” tudtam jól mit cselekszem. Elveszítettem fiamat leányom fogságban sínylődött feleségem a betegágyat nyomta: semmi nem tudott szándékomtól eltéríteni Pétervárott és Moszkvában szakadó golyózápor között róttam az utcákat. Kiewben a kartácszilánkok bezúzták ablakaimat. Nem félttem, nem félek semmiféle forradalomtól Láttam a püslatüzet, higgyetek tapasztalatomnak: oktalanság lenne egy minden vonalon diadalmas forradalom után új forradalmat szítani. Tietek a többség a kormányban szervezetségi ereje folytán, tehát forradalmi megmozdulásnak nincsen célja és értelme. Ti, idősebb munkások tudjátok mit

köszönhetek szervezeteiteknek. Ti vagytok, szocialisták, a nemzet többsége, ti ültök a kormány rúdjánál. Gondoljátok meg, hogy ez mit jelent. Még egyszer hangsúlyozom, hogy szervezettségtekkel oly sikert arattatok, amelyet Európa egy szocialista pártja sem tud felmutatni.

Nincs is több mondanivalóm e pillanatban, csak ama óhajomat szeretném kifejezni, legyen a ti szocializmustok, Marx kívánsága szerint: valódi tudományos szocializmus, legyen a mi proletariátusunk valóban képes ellenőrizni az ipar fejlődését és ti, mindkét tábor cseh-szlovák szocialistái vizsgáljátok és oldjátok meg a jelen problémáit hideg vérrel, pártatlanul, higgadt fővel, amint azt megkövetelik az emberiség és igazság. 1

TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
<i>Szlávok a háború után</i>	5
<i>A bolsevizmusról</i>	31
A forrdalom és a bolsevisták.....	33
A bolsevizmus állítótagos diktatúrája	40
Politikai antropomorfizmus.....	49
^ bolsevizmus és a munkások.....	51

E könyvben összefoglaltak Masaryk elnöknek különböző kül- és belföldi lapokban és folyóiratokban megjelent cikkeit adják. –„A bolsevizmus és a munkások” fejezete pedig egy szociáldemokrata küldöttség üdvözlő beszédére adott válaszát tartalmazza.